

THE PALIVERSE PROJECT

Το σύμπαν της σοφίας του Βούδα

Σχόλια (Aṭṭhakathā)

Ο Κανόνας των Ομιλιών - Σχόλια (Sutta Piṭaka -
Aṭṭhakathā)

5. Η συλλογή των μικρών κειμένων (5. Khuddaka Nikāya -
Aṭṭhakathā)

19. Σχόλια για τον οδηγό (19. Nettippakaraṇa-aṭṭhakathā)

Σχόλια για το θεμέλιο της διδασκαλίας
(Sāsanapaṭṭhānavāraṇaṇā)

PaliVerse

5. Η συλλογή των μικρών κειμένων

19. Σχόλια για τον οδηγό

Sāsanapaṭṭhānavāraṇaṇā

89. Evaṃ sabbathā nayasamuṭṭhānaṃ vibhajitvā idāni sāsanapaṭṭhānaṃ vibhajanto yasmā saṅgahavārādīsu mūlapadeheva paṭṭhānaṃ saṅgahetvā sarūpato na dassitaṃ, tasmā yathā mūlapadehi paṭṭhānaṃ niddhāretabbaṃ, evaṃ paṭṭhānatopi mūlapadāni niddhāretabbānīti dassanattthaṃ “aṭṭhārasa mūlapadā kuhiṃ daṭṭhabbā? Sāsanapaṭṭhāne”ti āha. Mūlapadasāsanapaṭṭhānānañhi aññaṃaññaṃsaṅgaho pubbe dassito evāti. Atha sāsanapaṭṭhānanti ko vacanatto? Sāsanassa paṭṭhānanti sāsanapaṭṭhānaṃ, sāsanaṃ desanā, tassā veneyyajjhāsayaṇurūpaṃ tesam hitasukhanipphādanattthaṃ pakārehi ṭhānaṃ pavatti sāsanapaṭṭhānaṃ. Idha pana tassa tathābhāvadīpanaṃ “sāsanapaṭṭhāna”nti veditabbaṃ. Atha vā sāsanaṃ adhisīlasikkhādayo. Tesam pavattanupāyabhāvato paṭiṭṭhahanti etehīti paṭṭhānāni, saṃkilesādidhammā. Tesam pavedanato tadupacārena suttāni paṭṭhānāni. Tesam pana samūhabhāvato ayaṃ pakaraṇappadeso paṭṭhānaṃ nāma.

Aparo nayo - kenatṭhena paṭṭhānaṃ? Paṭṭhitatṭhena gamanatṭhenāti attho. “Ye te goṭṭhā paṭṭhitagāvo”ti āgatatṭhānasmiñhi yena paṭṭhānena te “goṭṭhā paṭṭhitagāvo”ti vuttā, taṃ atthato gamanaṃ hoti. Iti nātivitthāritanayesu hāranayesu anissaṅgagamanassa desanāññaṇassa saṃkilesabhāgiyādilokiyādibhedesu tadubhayavomissakabhedesu ca vitthāritanayalābhato nissaṅgavasena pavattagamanaṭṭā te saṃkilesabhāgiyādayo lokiyādayo ca viṣuṃ viṣuṃ vomissā ca adhikaraṇavasena paṭṭhānaṃ nāma. Tesam pakāsanato ayaṃ pakaraṇappadeso paṭṭhānanti veditabbaṃ.

“Saṃkilesabhāgiya”ntiādīsu saṃkilissati etenāti saṃkilesa. Saṃkilesabhāge saṃkilesakoṭṭhāse pavattaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ. Vāsanā puññaḥbhāvanā, vāsanābhāge pavattaṃ vāsanābhāgiyaṃ, vāsanāṃ bhajāpetīti vā vāsanābhāgiyaṃ. Nibbijjhaṇaṃ lobhakkhandhādīnaṃ padālaṇaṃ nibbedho. Nibbedhabhāge pavattaṃ, nibbedhaṃ bhajāpetīti vā nibbedhabhāgiyaṃ. Pariniṭṭhitasikkhādidhammā asekkhā, asekkhabhāve pavattaṃ, asekkhe bhajāpetīti vā asekkhabhāgiyaṃ. Tesu yattha taṇhādisaṃkilesa vibhatto, idaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ. Yattha dānādipuññaḥkiriyaṇatthu vibhattaṃ, idaṃ vāsanābhāgiyaṃ. Yattha sekkhā sīlakkhandhādayo vibhattā, idaṃ nibbedhabhāgiyaṃ. Yattha pana asekkhā sīlakkhandhādayo vibhattā, idaṃ asekkhabhāgiyaṃ. Itarāni tesam vomissakanayavasena vuttāni.

Tāni pana cha dukkā cattāro tikā ekaṃ catukkaṃ aparampi ekaṃ catukkanti dvādasa honti. Tesu cattāro dukkā dve ca tikā uddhaṭṭā, itare na uddhaṭṭā, anuddharaṇe kāraṇaṃ natthi. Iminā nayena tepī gaheṭuṃ sakkāti pāliyaṃ saṃkhittāti daṭṭhabbaṃ. Tathā hi vakkhati - “imāni cattāri suttāni, sādharmaṇāni katāni aṭṭha bhavanti”tiādi. Tattha yasmā katthaci sutte taṇhāsaṃkilesova niddisīyati, katthaci diṭṭhisāṃkilesova, katthaci duccaritasāṃkilesova niddisīyati, tasmā saṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ tidhā vibhajitvā uddiṭṭhaṃ “taṇhāsaṃkilesabhāgiyaṃ sutta”ntiādinā. Tathā vodānaṃ

nāma saṃkilese sati hotīti vodānabhāgiyaṃ suttaṃ saṃkilesavibhāgena tidhāva uddiṭṭhaṃ “taṇhāvodānabhāgiyaṃ sutta”ntiādinā. Taṃ pana atthato vāsanābhāgiyādi eva hoti. Ayañca nayo kesuci potthakesu natthi.

“Tattha saṃkilesa tividho”tiādi saṃkilesapaṭipakkhato samathādiniddhāraṇavasena vāsanābhāgiyādisuttānaṃ visayadassanattamaṃ āraddhaṃ. Tattha yadi āsatti uppajjati bhavesūti bhavesu chandarāgaṃ pajahitum asakkontassa yadi bhavapatthanā uppajjati. Evaṃ sāyanti evamassa puggalassa ayaṃ samathavipassanābhāvanāmayam puññakiriyavatthu bhavati pujjabhavaphalanibbattanato. Tatrūpapattiyā saṃvattatīti tatra tatra bhava upapattiyā saṃvattati. Imāni cattāri suttānīti imāni saṃkilesabhāgiyādīni cattāri suttāni. Sādhāraṇāni katānīti saṃkilesabhāgiyañca vāsanābhāgiyañca, saṃkilesabhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca, saṃkilesabhāgiyañca asekhabhāgiyañca, vāsanābhāgiyañca nibbedhabhāgiyañcāti evaṃ padantarasaṃyojanavasena missitāni katāni. Attha bhavantīti purimāni cattāri imāni cattārīti evaṃ attha bhavanti.

Tāniveva attha suttāni sādhāraṇāni katāni soḷasa bhavantīti tāniveva yathāvuttāni attha suttāni vāsanābhāgiyañca asekhabhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca, asekhabhāgiyañca saṃkilesabhāgiyañca vāsanābhāgiyañca, nibbedhabhāgiyañca saṃkilesabhāgiyañca vāsanābhāgiyañca, asekhabhāgiyañca saṃkilesabhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca, asekhabhāgiyañca vāsanābhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca, asekhabhāgiyañca saṃkilesabhāgiyañca vāsanābhāgiyañca, nibbedhabhāgiyañca asekhabhāgiyañca nevasaṃkilesabhāgiyañca, navāsanābhāgiyañca nanibbedhabhāgiyañca na asekhabhāgiyañcāti evaṃ sādhāraṇāni katāni purimāni attha imāni atthāti soḷasa bhavanti. Tesu cattāro ekakā, cha dukā, cattāro tikā, eko catukko, aparopi eko catukkotīti ayampi vibhāgo veditabbo. Tatthāpi dve dukā, dve tikā, dve catukkā ca pāliyaṃ anāgatāti veditabbā.

Idāni imassa paṭṭhānassa sakalasāsanasaṅgahitabhāvaṃ vibhāvetum “imehi soḷasahi suttehi bhinnehi navavidhaṃ suttaṃ bhinnaṃ bhavatī”ti vuttaṃ. Tassattho - imehi saṃkilesabhāgiyādīhi soḷasahi suttehi paṭṭhānanayena vibhattehi suttageyyādinavavidhaṃ pariyattisāsanasaṅkhātāṃ suttaṃ bhinnaṃ soḷasadhā vibhattaṃ hoti. Iminā soḷasavidhena paṭṭhānena asaṅgahito pariyattisāsanassa padeso natthīti adhippāyo. Kathaṃ pana saṃkilesabhāgiyādibhāvo gahetabboti? Āha “gāthāya gāthā anuminitabbā”tiādi. Tattha gāthāya gāthā anuminitabbāti ayaṃ gāthā viya gāthā saṃkilesabhāgiyāti vā vāsanābhāgiyāti vā nibbedhabhāgiyāti vā asekhabhāgiyāti vā anuminitabbā, anu anu minitvā takketvā jānitabbāti attho. Sesapadesupi eseva nayo. Ettha ca gāthāveyyākaraṇavinimuttā sabbā pariyatti “suttenā”tipadena saṅgahitāti datṭhabbā.

90. Idāni saṃkilesabhāgiyādīni suttāni yathāniddiṭṭhāni udāharaṇavasena vibhāvetum “tattha katamaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ sutta”ntiādi āraddhaṃ. Tattha “kāmaṇḍhā jālasañchannā”ti gāthāya attho heṭṭhā vuttoyeva. Yathā imassa, evaṃ ito parānampi heṭṭhā vuttatthānaṃ uttānapadānañca atthaṃ na vaṇṇayissāma.

Agatigamanānīti kāyādīhi ayuttaḡamanāni, akattabbakaraṇānīti attho. Chandāti chandaḡetu icchāpaccayā. Agatiṃ gacchatīti agantabbaṃ gatiṃ gacchati, akattabbaṃ karotīti attho. Dhammanti sādhūnaṃ ariyānaṃ dhammaṃ. Ativattatīti atimadditvā vītikkaṃmati. Nihīyatīti hāyati. Yasoti kitti ca parivāro ca.

“Manopubbaṅgamā dhammā”ti gāthāyaṃ manoti yadipi kāmāvacarakusalādibhedam sabbampi catubhūmakacittam mano, imasmiṃ pana tñāne cakkhupālattherassa purimajātiyaṃ vejjabhūtaṃ uppannavasena niyamiyamānaṃ paṭighasampayuttacittameva labbhati. So mano pubbaṅgamo etesanti manopubbaṅgamā, manasā paṭhamagāminā samannāgatāti attho. Dhammāti nissattanijjīvaṭṭhena dhammā, te pana vedanādayo tayo arūpino khandhā. Ete hi manopubbaṅgamā. Kathaṃ panetehi saddhiṃ ekasmiṃ vatthusmiṃ ekasmiṃca ārammaṇe ekakkhaṇe uppajjamāno mano pubbaṅgamo nāma hotīti? Uppādapaccayaṭṭhena. Yathā hi bahūsu ekato gāmaghātādikammāni karontesu “ko etesaṃ pubbaṅgamo”ti vutte yo tesam paccayo hoti, yaṃ yaṃ nissāya te taṃ kammaṃ karonti, so datto vā mitto vā tesam pubbaṅgamoti vuccati, evaṃsampadamidaṃ datṭhabbaṃ. Iti uppādapaccayaṭṭhena mano pubbaṅgamo etesanti manopubbaṅgamā. Na hi te mane anuppajjante uppajjituṃ sakkuṇanti, mano pana ekaccesu cetasikesu anuppajjantesupi uppajjati eva.

Adhipativasena mano seṭṭho etesanti manoseṭṭhā. Yathā hi corādīnaṃ corajeṭṭhakādayo adhipatino seṭṭhā, tathā tesampi mano seṭṭho. Yathā pana dāruādīhi nipphannāni bhaṇḍāni dārumayādīni nāma honti, tathā etepi manato nipphannattā manomayā nāma. Paduṭṭhenāti abhijjhādīhi dosehi paduṭṭhena dūsitena bhāsati vā karoti vā. So hi bhāsanto catubbidham vacīduccaritameva bhāsati, karontopi tividham kāyaduccaritameva karoti, abhāsanto akaronto tehi abhijjhādīhi paduṭṭhamanatāya tividham manoduccaritam pūreti. Evamassa dasa akusalakammapathā pāripūriṃ gacchanti. Tato naṃ dukkhamanvetīti tato tividhaduccaritato taṃ puggalaṃ dukkhaṃ anveti duccaritānubhāvena catūsu apāyesu dukkhaṃ anugacchati. Yathā kiṃ? Cakkaṃva vahato padanti, yathā nāma sakaṃva vahato balībaddassa padaṃ paharantaṃ cakkaṃ anugacchati, evaṃ naṃ puggalaṃ dukkhamanugacchatīti.

“Middhī yadā hotī”ti gāthāyaṃ middhīti thinamiddhābhibhūto. Mahagghasoti mahābhojano āharahatthakaalamasātakatatravaṭṭakakākamāsakabhuttavamitakānaṃ aññataro viya. Niddāyitāti supanasīlo. Samparivattasāyīti seyyasukhapassasukhānaṃ anuyuñjanavasena samparivattakasayanasīlo. Nivāpapuṭṭhoti kuṇḍakādīnā sūkarabhattenā puṭṭho. Gharasūkaro hi bālakālato paṭṭhāya posiyamāno thūlasarīrakāle gehato bahi nikkhamituṃ alabhanto heṭṭhāmañcādīsu samparivattitvā samparivattitvā assasanto passasanto sayateva. Idaṃ vuttaṃ hoti - yadā puriso middhī ca hoti mahagghaso ca, nivāpapuṭṭho mahāvarāho viya aññena iriyāpathena yāpetuṃ asakkonto niddāsīlo samparivattasāyī, tadā so “aniccaṃ dukkhaṃ anattā”ti tīṇi lakkhaṇāni manasi kātuṃ na sakkoti. Tesam amanasikārā mandapañño punappunaṃ gabbhaṃ upeti, gabbhavāsato na parimuccatīti.

“Ayaśāva mala”nti gāthāyaṃ ayaśāti ayato. Samuṭṭhitanti jātaṃ. Tatuṭṭhāyāti tato uṭṭhahitvā. Atidhonacārinanti dhonā vuccati cattāro paccaye idamatthitāya alametenāti paccavekkhitvā paribhuñjanapaññaṃ, taṃ atikkamitvā caranto atidhonacārī nāma. Idaṃ vuttaṃ hoti - yathā ayato malaṃ samuṭṭhāya yato taṃ samuṭṭhitaṃ, tameva khādāti vināseti, evamevaṃ cattāro paccaye appaccavekkhitvā paribhuñjantaṃ atidhonacāriṇaṃ sāni kammāni attano santāne uṭṭhitattā attano santakāneva tāni kammāni duggatiṃ nayantīti.

“Coro yathā”ti gāthāyaṃ coro yathā sandhimukhe gahītoti yathā coro gharasandhiṃ chinditvā gehaṃ pavisanto gharasandhimukhe eva rājapurisehi gahito. Sakammunā

haññati bajjhate cāti tena attanā katakammena kasābhitālanādinā haññati ceva addubandhanādinā bajjhati ca. Evaṃ ayaṃ pecca pajā paratthāti evampi ayaṃ pāpakārīnī pajā ito cavitvā paraloke. Sakammunā haññati bajjhate cāti attanāva katena pāpakammena nirayādīsu nānappakārehi kammakāraṇādīhi haññati ceva paribajjhati cāti.

“Sukhakāmānī”ti gāthāyaṃ yo daṇḍena vihiṃsatīti yo puggalo daṇḍena vā leḍḍuādīhi vā vibādhati. Pecca so na labhe sukhanti so puggalo paraloke manussasukhaṃ vā dibbasukhaṃ vā na labhati, nibbānasukhe pana vattabbameva natthi.

Gunnaṃ ce taramānānanti gāvīsu mahoghaṃ tarantīsu. Jimhaṃ gacchati puṇḍavoti yadi yūthapati usabho kuṭilaṃ gacchati. Sabbā tā jimhaṃ gacchantīti sabbāpi tā gāvīyo kuṭilameva gacchanti. Kasmā? Nette jimhaṃ gate satīti nettari kuṭilaṃ gate sati, nettassa kuṭilaṃ gatattāti attho. So hi tāsāṃ paccayiko upaddavaharo ca.

“Evameva”nti gāthāyaṃ yathā cetāṃ, evamevaṃ yo manussesu padhānasammato, yadi so adhammacārī siyā. Ye tassa anujīvino, sabbepi adhammikāva honti. Sāmisampadā hi pakatisampadaṃ sampādeti. Yasmā ca etadeva, tasmā sabbāṃ raṭṭhaṃ dukkhaṃ seti, rājā ce hoti adhammiko. Sukiccharūpā vatāti suṭṭhu kicchāpannarūpā vata. Upadhīsūti kāmaguṇūpadhīsu. Rattāti rāgābhībhūtā. Kaṭukanti dukkhaṃ.

Kukkuccajanakeneva pattavaṭṭippabhavassa upacchinnattā phaluppatti kadaliyā parābhavāya hotīti āha - “phalaṃ ve kadaliṃ hantī”ti. Tathā phalapariyosānattā osadhīnaṃ “phalaṃ veḷuṃ phalaṃ naḷa”nti vuttaṃ. Vaḷavāya kucchismiṃ gadrabhassa jātā assatarī nāma, sā gabbhaṃ gaṇhitvā kāle sampatte vijāyituṃ na sakkoti. Pādehi bhūmiṃ paharantī tiṭṭhati, athassa cattāro pāde catūsu khāṇukesu bandhitvā kucchiṃ phāletvā potakaṃ nīharanti, sā tattheva marati. Tena vuttaṃ - “gabbho assatarīṃ yathā”ti. Idaṃ vuttaṃ hoti - yathā attano phalaṃ kadaliveḷunaḷepi vināseti, gabbho ca assatarīṃ, evaṃ attano kammaphalabhūto sakkāro asappurisaṃ vināsetīti.

Kodhamakkhagarūti kujjhanalakkhaṇaṃ kodhaṃ, paraguṇamakkhanalakkhaṇaṃ makkhaṇca garuṃ katvā uddhaṃ katvā ukkhipitvā caranto. Sukhetteti sukhettepi. Pūtibījaṃvāti pūtibhāvaṃ gataṃ bījaṃ viya. Chakaṇarasādiparibhāvanasukkhāpanasukhasayādīni akaraṇena bījadosaduṭṭhanti attho.

91. Cetasāti attano cittaṇa. Cetoti tassa puggalassa cittaṃ. Pariccāti paricchinditvā. Iriyatīti pavattati. Yathābhatanti yathā kiñci āharitvā ṭhapitaṃ.

Mākatthāti mā akattha. Na pamutyatthīti pamokkho natthi. Upeccāpīti sañciccāpi, buddhipubbenāpīti attho.

“Adhammenā”ti vatvāpi “musāvādenā”ti vacanaṃ musāvādassa mahāsāvajjabhāvadassanatthaṃ. Tenevāha - “ekaṃ dhammaṃ atītassā”tiādi, tathā “evaṃ parittaṃ kho, rāhula, tesāṃ sāmāññaṃ, yesāṃ natthi sampajānamusāvāde lajjā”tiādi. Taṃ kathaṃ nu bhavissatīti taṃ dhaṇaṃ kena nu pakārena tesāṃ bhavissati. Adhammena tesāṃ sambhatattā tesu naciraṭṭhitikaṃ hotīti attho. Antarāyā su bhavissantīti adhammiyavohārādito rājantarāyādayo bhavissantīti. Sūti

nipātamattaṃ. Sambhatassa vinassatīti imassa sambhataṃ sajjitaṃ vinassati. Sagganti sugatiṃ. Sā hi rūpādīhi sobhanehi aggoti saggoti adhippetā. Ettāvatāti diṭṭhadhammikasamparāyikānaṃ atthānaṃ hāniyā. Hatāti vinaṭṭhā.

Vivaṭṭateti nivaṭṭati. Lobhā khaṇati attānanti lobhahetu apuññāni karonto kāyavisamādiyogena attānaṃ khaṇati nāma. Mittehi jīratīti mittabhāvehi hāyati.

Carantīti catūhi iriyāpathehi akusalameva karontā vicaranti. Bālāti idhalokatthaṃ paralokatthañca ajānantā idha bālā nāma. Dummedhāti nippaṇṇā. Na hi paññāya duṭṭhattaṃ nāma atthi. Amittenevāti amittabhūtena viya verinā viya hutvā. Kaṭukapphalanti tikhiṇaphalaṃ, dukkhaphalanti attho. Na taṃ kammaṃ kataṃ sādhu, yaṃ katvā anutappaṭīti yaṃ kammaṃ nirayādīsu nibbattanasamatthaṃ dukkhodayaṃ katvā anussaritānussaritakkhaṇe anutappaṭi anusocati, taṃ kataṃ na sādhu na sundaraṃ na bhaddakaṃ. Yassa assumukhoti yassa assūhi tintamukho rodanto vipākaṃ paṭisevati anubhoti.

Dukkaranti vattapaṭivattapūraṇādivasena ābhisamācārikasīlassa kātuṃ asakkuṇeyyatāya dukkaraṃ. Samādānato paṭṭhāya khaṇḍaṃ akatvā visesato ādibrahmacariyakassa carimakacittaṃ pāpetabbaṭāya duttitikkhaṃ, sīlasaṃvarādayo vā aparikkhate katvā sampādetuṃ asakkuṇeyyatāya dukkaraṃ. Adhivāsetabbānaṃ pana dussahanato khantisamvaraṃvasena duttitikkhaṃ. Abyattenāti mandapaññaṇa. Sāmaññanti samaṇabhāvo. Tatthāti tassa sāmaññassa. Sambādhāti dunnivatthaduppārutamātugāmādisammaddā. Yatthāti sīlasaṃvarādīnaṃ paribandhabhūtesu sambādhasaṅkhātesu visabhāgārammaṇādīsu. Atha vā dukkarantipadassa atthaṃ dassetuṃ duttitikkhanti vuttaṃ. Duttitikkhanti dukkhaṃ duradhivāsiyaṃ. Abyattenāti bālena. Sāmaññanti samaṇadhammo. Idaṃ vuttaṃ hoti - yaṃ paṇḍitā kulaputtā dasapi vassāni vīsatipi...pe... saṭṭhipi vassāni dantebhi dantamādhāya jivhāya tāluṃ āhacca cetasaṃ cittaṃ abhiniggaṇhitvā ekāsaṃ ekabhattaṃ paṭisevamānā āpāṇakoṭikaṃ brahmacariyaṃ carantā sāmaññaṃ karonti, taṃ bālā abyattā kātuṃ na sakkontīti. Bahūhi tattha sambādhāti tasmīṃ sāmaññaṃsaṅkhāte ariyamagge bahū sambādhā, maggādhigamāya paṭipannassa bahū parissayāti attho.

Appameyyaṃ paminantoti appameyyaṃ khīṇāsavapuggalaṃ “ettakasīlo ayaṃ ettakasamādhī ettakapañña”ti evaṃ minanto. Kodha vidvā vikappayeti ko idha vidvā medhāvī vikappeyya, khīṇāsavova khīṇāsavaṃ minanto vikappeyyāti dīpeti. Nivutaṃ maññeti yo pana puthujjano minetuṃ ārabhati, taṃ nivutaṃ avakujjapaññaṃ maññāmi. Akissavanti kissavā vuccati pañña, nippaṇṇanti attho.

Kuṭhārīti attacchedakaṭṭhena kuṭhārisadisī pharusavācā. Chindatīti kusalamūlasaṅkhāte mūleyeva nikantati. Visaṃ halāhalaṃ ivāti halāhalasaṅkhātaṃ visaṃ iva. Evaṃ viraddhaṃ pātetīti viraddhaṃ aparaddhaṃ khalitapuggalaṃ evaṃ apāyesu vinipātetīti. Vācā dubbhāsītā yathāti yathā vācā ariyūpavādanavasena dubbhāsītā.

92. Nindiyanti nindanīyaṃ. Taṃ vā nindati yo pasaṃsiyoti yo guṇavisitṭhatāya pasaṃsāraho puggalo, taṃ vā so pāpicchatādīni āropetvā garahati. Vicinātīti upacinātīti. Kalinti aparādhaṃ. Ayaṃ kalīti ayaṃ aparādho. Akkhesūti jūtakīlanakkhesu. Sabbassāpi sahāpi attanāti sabbena attano dhanenāpi attanāpi saddhiṃ. Sugatesūti sobhanagamanattā, sundaraṃ ṭhānaṃ gatattā, sammā gatattā, sammā ca gadattā sugatasāṅkhātesu buddhādīsu. Manāṃ padosayeti yo manāṃ

padoseyya, tassa ayaṃ manopadoso eva mahattaro kalīti vuttaṃ hoti. Kasmā? Yasmā sataṃ sahaṣṣānaṃ...pe... pāpakanti. Tattha sataṃ sahaṣṣānanti nirabbudagaṇānāya satasahaṣṣaṃ. Chatṭiṃsatīti aparāni chatṭiṃsati nirabbudāni. Pañca cāti abbudagaṇānāya pañca ca abbudāni. Tasmā vassagaṇānāya ettako so kālo, yaṃ kālaṃ ariyagarahivācaṃ manañca paṇidhāya pāpakaṃ nirayaṃ upeti, tattha paccatīti vuttaṃ hoti. Idañca saṅkhepena padumaniraye āyuppamaṇaṃ, vitthārena pana parato āgamissati.

Lobhaguṇeti “guṇo”ti bālehi diṭṭhattā, anekakkhattuṃ pavattitattā ca lobhoyeva lobhaguṇo, tasmīṃ lobhaguṇe, taṇhāyāti attho. Anuyuttoti anu anu yutto. Avadaññūti avacanaññū, buddhānampi ovādassa aggahaṇato. Maccharīti pañcavidhamacchariyena maccharī. Pesuṇiyaṃ anuyuttoti pesuṇiyasmiṃ anuyutto aggasāvakaṇaṃ bhedanena. Kokālikañhi mīyamānaṃ ovaḍantena āyasmatā mahāmoggallānena bhāsītā imā gāthāti. Mukhaduggāti mukhavisama. Vibhūtāti vigatabhūta alikavādi. Anariyāti asappurisa. Bhūnahūti bhūtihanaka attano buddhivīnāsaka. Purisantāti purisādhama. Kalīti alakkipurisa. Avajātakaputtāti buddhassa bhagavato avajātaputta. Mā bahubhāṇidha nerayikosīti idāni bahubhāṇi mā hohi, nerayiko asi jāto. Rajamākirasīti kilesarajaṃ attani pakkhipasi. Santeti samitakilese khīṇāsava. Kibbisakārīti pāpakāri. Papatanti narakāṃ.

Idaṃ saṃkilesabhāgiyanti idaṃ taṇhādīnaṃ sabhāvabhedaṭṭo avatthābhedaṭṭo ca anekabhedaṭṭaṃ dassetuṃ anekehi suttapadehi udāharaṇavasena dassitaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ suttanti veditabbaṃ.

Pasannenāti kammakammaphalādīni saddahantena.

93. Iddhanti hatthūpagasīsūpagādialaṅkārehi maṇikanakādīhi ca samiddhaṃ. Phīṭanti telamadhuphāṇitādīhi ca dhanadhaññādīhi ca vipulaṃ. Ākiṇṇamanussanti nirantaramanussaṃ. Sambādhabyūhanti byūhā vuccanti anibbidharacchāyo. Yesu pavittṭhamaggeneva niggacchanti, te sambādhā byūhakā etthāti sambādhabyūhaṃ. Imināpi tassa nagarassa ghanavāsameva dīpeti. Bhantenāti damathaṃ anupagatena, ito cito ca paribbhamantena vā. Apāpakanti alāmaṃ. Aveccappasādenāti acalappasādena, saccappaṭivedhato āgatena pasādena.

Pecca so labhateti yo bhūte daṇḍena na hiṃsati, so puggalo paraloke manussabhūto manussasukhaṃ devabhūto dibbasukhaṃ ubhayaṃ atikkanto nibbānasukhaṃ labhatīti attho.

94. Cārikaṃ pakkamissatīti janapadacārikaṃ gamissati. Kasmā pana bhagavā janapadacārikaṃ caratīti? Sattahi kāraṇehi buddhā bhagavanto janapadacārikaṃ caranti - desantaragatānaṃ veneyyānaṃ vinayanattaṃ, tatra ṭhitānaṃ ussukkasamuppādanaṃ, bhāvakānaṃ ekasmiṃ ṭhāne nibaddhavāsapariharaṇaṃ attano ca tattha anāsaṅgadassanaṃ, sambuddhavasitaṭṭhānatāya desānaṃ cetiyabhāvasampādanaṃ, bahūnaṃ sattānaṃ dassanūpasasāṅkamanādīhi puññoghappasavanaṃ, avuṭṭhiādiupaddavūpasamanañcāti imehi sattahi kāraṇehi buddhā bhagavanto janapadacārikaṃ carantīti veditabbaṃ.

Isidattapurāṇāti isidatto ca purāṇo ca, tesu isidatto sakadāgāmī. Purāṇo sotāpanno. Sāketeti “sāketi”ti laddhanāme attano bhogagāmake. Magge purisaṃ ṭhapesunti tesāṃ kira gāmadvārena bhagavato gamanamaggo, tasmā “sace bhagavā amhākaṃ suttānaṃ vā pamattānaṃ vā gaccheyya, atha passituṃ na labheyyāma”ti

maggamajjhe purisaṃ ṭhapesuṃ. Anubandhimsūti na dūratova, piṭṭhito piṭṭhito anubandhimsu. Bhagavā hi sakaṭamaggassa majjhe jaṅghamaggena agamāsi, itare ubhosu passesu anugacchantā agamaṃsu. Maggā okkammāti buddhā hi kenaci saddhiṃ gacchantāva paṭisanthāraṃ karonti kenaci saddhiṃ ṭhitā kenaci saddhiṃ divasabhāgampi nisinnā, tasmā bhagavā cintesi - “ime mayhaṃ sāsane vallabhā āgataphalā, imehi saddhiṃ nisīditvā divasabhāgaṃ paṭisanthāraṃ karissāmī”ti. Maggato okkamitvā yenaññataraṃ rukkhamaṃ tenupasaṅkami. Paññatte āsane nisīdīti te kira chattupāhanakattaraṇḍapādabbhañjanatelāni ceva aṭṭhavidhañca pānakaṃ sarabhapādapallaṅkañca gāhāpetvā āgamaṃsu. Atha naṃ pallaṅkaṃ paññāpetvā adaṃsu. Satthā tattha nisīdi. Ekamantaṃ nisīdīmsūti “chattupāhanādīni bhikkhusaṅghassa dethā”ti vatvā bhagavantaṃ vanditvā ekamantaṃ nisīdīmsu.

Sāvatthiyā kosalesu cārikaṃ pakkamissatītiādi sabbaṃ majjhimadesavaseneva vuttaṃ. Kasmā? Niyatāciṇṇattā. Bhagavato hi cārikacaraṇaṃ majjhimadeseyeva. Sacepi paccantadesa gacchati, majjhimadeseyeva aruṇaṃ utṭhāpetīti niyatāciṇṇaṃ, tasmā majjhimadesavaseneva vuttaṃ. Kāsīsūti kāsiraṭṭhato. Tathā magadhesūti magadharatṭhato. Āsanne no bhagavā bhavissatīti ettha na kevalaṃ āsannattā eva tesāṃ somanassaṃ hoti, atha kho “idāni dānaṃ dātuṃ gandhamālādipūjaṃ kātuṃ dhammaṃ sotuṃ pañhaṃ pucchituṃ labhissāmā”ti nesāṃ somanassaṃ hoti.

Tasmātiha thapatayo sambādho gharāvāsoti thapatayo yasmā tumhākaṃ mayi dūrībhūte anappakaṃ domanassaṃ āsanne anappakaṃ somanassaṃ hoti, tasmāpi veditabbametaṃ “sambādho gharāvāso”ti. Gharāvāsassa hi dosena tumhākaṃ evaṃ hoti. Sace pana gharāvāsaṃ pahāya pabbajitā assatha, evaṃ vo mayā saddhiṃyeva gacchantānañca āgacchantānañca taṃ na bhaveyyāti imamatthaṃ dīpento evamāha. Tattha sakiñcanaṣaḍḍhaṭṭhena sambādhatā veditabbā. Mahāghare vasantassāpi hi sakiñcanaṣaḍḍhaṭṭhena gharāvāso sambādhova. Rajopathoti rāgādirajānaṃ āgamaṇapatho, āgamaṇatṭhānanti attho. Abbhokāso pabbajjāti pabbajjā pana akiñcanaṣaḍḍhaṭṭhena abbhokāso. Caturatanikepi hi gabbhe dvinnāṃ bhikkhūnaṃ pallaṅkena pallaṅkaṃ ghaṭṭetvā nisinnānampi akiñcanāṣaḍḍhaṭṭhena pabbajjā abbhokāso nāma hoti. Alañca pana vo thapatayo appamādāyāti evaṃ sambādhagharāvāse vasantānaṃ tumhākaṃ appamādameva kātuṃ yuttanti attho.

Nāgāti hatthino. Opavayhāti rañño ārohanayoggā. Ekaṃ purato ekaṃ pacchato nisīdāpemaṃ te kira dvepi janā sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitā dvīsu nāgesu tā itthiyo evaṃ nisīdāpetvā rañño nāgaṃ majjhe katvā ubhosu passesu gacchanti, tasmā evamāhaṃsu. Nāgopi rakkhitabboti yathā kiñci visesitaṃ na karoti, evaṃ rakkhitabbo hoti. Tāpi bhaginiyoti yathā pamādaṃ nāpajjanti, evaṃ rakkhitabbā honti. Attāpīti sitakathitavikkhepitādīni akarontehi attāpi rakkhitabbo hoti. Evaṃ karonto hi “sāmidubbhako eso”ti niggahetabbo hoti.

Tasmātiha thapatayoti yasmā tumhe rājā niccaṃ rājabhaṇḍaṃ paṭicchāpeti, tasmāpi sambādho gharāvāso rajopatho. Yasmā pana paṃsukūlikaṃ bhikkhuṃ evaṃ paṭicchāpento natthi, tasmā abbhokāso pabbajjā, evaṃ sabbatthāpi. Alañca kho thapatayo appamādāya, appamādameva karoṭhāti dasseti.

Muttacāgoti vissaṭṭhacāgo. Payatapāṇīti āgatāgatānaṃ dānatthāya dhotahattho. Vosaggaratoti vosaggasaṅkhāte cāge rato. Yācayogoti yācitabbayutto. “Yājayogo”tipi pāṭho, dānayuttoti attho. Dānaṃvibhāgaratoti etena appamattakampi kiñci

labhitvā tatopi saṃvibhāge rato. Appaṭivibhattanti “idaṃ amhākaṃ bhavissati, idaṃ ayyāna”nti evaṃ akatavibhāgaṃ, sabbaṃ dātabbameva hutvā ṭhitanti attho. Imehi kho thapatayo catūhi dhammehi samannāgato ariyasāvako sotāpanno hotīti sotāpanno imehi dhammehi samannāgato hotīti attho. Etena sotāpannena imesaṃ catunnaṃ dhammānaṃ ekantato labbhamānataṃ dasseti.

Evaṃ tesāṃ thapatīnaṃ imehi catūhi dhammehi samannāgataṃ pariyāyena dassetvā idāni nippariyāyena taṃ dassetuṃ “tumhe kho thapatayo”tiādi vuttaṃ.

95. Sahassaṃ kappakoṭiyoti sahassaṃ attabhāvā ahesunti attho. “Asīti kappakoṭiyo”tipi pāṭho, asītiāyukappakoṭiyo ahesunti attho. Kattha pana te ahesunti? Āha “deve ceva manusse cā”ti, devesu ceva manussesu cāti attho. Saṃviruḷhamhīti samantato pallavaggahaṇena viruḷhe. Alabhiṃhanti alabhiṃ ahaṃ. Ajja tiṃsaṃ tato kappāti tato kappato ajja sampati ayaṃ kappo tiṃsatimo. Tassā saññāya vāsanāti tassa buddhagatāya saññāya vāsanato.

Taṇhānighātakoti taṇhāya samucchedako. Vaṭṭaṃsakoti pupphamayakaṇṇiko. Sabbapupphehilaṅkatoti nānāpupphehi alaṅkato. Lapanantarāti uttarādharoṭṭhānaṃ antarato. Okkāti pabhā. Muddhanantaradhāyathāti muddhani antaradhāyatha. Kaṅkhaṃ vitarāti vimatiṃ vinodehi. Yassa taṃ sabbadhammesu, sadā ñāṇaṃ pavattatīti tanti nipātamattaṃ. Yassa sabbadhammesu ākaṅkhappaṭibaddhattā sadā ñāṇaṃ pavattati. So sabbaññū bhagavā therāṃ ānandaṃ etadabravīti sambandho. Rājā raṭṭhe bhavissatīti sabbasmiṃ raṭṭhe rājā bhavissati. Carimanti carimabhavaṃ. Sacchikatvāti paccakkhaṃ katvā. Dhammatanti catusaccadhammaṃ, paccekabodhiṃ vā.

96. Suvaṇṇacchadanaṃ nāvanti ubhosu passesu suvaṇṇālaṅkārehi paṭimaṇḍitavasena chāditaṃ suvaṇṇanāvaṃ. Pañhaṃ puṭṭhā viyākāsi, sakkassa iti me sutanti yathā sā devatā pañhaṃ puṭṭhā sakkassa byākāsi, evaṃ mayāpi sutanti āyasmā mahāmoggallāno attanā yathāsutaṃ taṃ bhagavato vadati.

Paṃsuthūpesūti sarīradhātuṃ abbhantare ṭhapetvā paṃsūhi katathūpesu. Evañhi te bhagavantaṃ uddissakatā nāma honti, tenevāha - “uddissakatesu dasabaladharāna”nti.

97. Devaputtasarīravaṇṇāti devaputtasarīrasadisavaṇṇā. Subhagasaṇṭhitīti sobhaggayuttasaṇṭhānā. Uḷāraṃ vata taṃ āsīti taṃ mayā kataṃ puññaṃ uḷāraṃ vata ahosi. Yāhanti yā ahaṃ. Satasahassaṃ kappe, mudito thūpaṃ apūjesīti thūpaṃ pūjetvā satasahassaṃ āyukappe ahaṃ muditoti attho. Anāgantuna vinipātanti apāyupapattiṃ anupagantvā. Yaṃ cakkhanti yaṃ paññācakkhuṃ. Pañihitanti ṭhapitaṃ. Vimuttacittamhīti vimuttacitto amhi. Vidhūtalatoti vidhūtataṇhālato, samucchinnaṭṭhoti attho.

98. Sāmākapatthodanamattanti sāmākatiṇānaṃ nāḷikodanamattaṃ. Akhileti pañcannaṃ cetokhilānaṃ abhāvena akhile. Tasmiṃca okappayi dhammamuttamanti tasmiṃ paccekabuddhe uttamadhammaṃ paccekabodhiṃ “uttamadhammena nāma imasmiṃ bhavitabba”nti saddahiṃ. “Tasmiṃca dhamme pañidhesiṃ mānasa”nti iminā paṭiladdhadhammaṃ ahampi sacchikareyyanti cittaṃ pañidahiṃ. Bhave kudāsupi ca mā apekkhavāti katthaci bhave apekkhavā mā bhaveyyanti ca pañidhesiṃ mānasanti sambandho.

Kurūsūti uttarakurūsu. Dīghāyukesūti tesāṃ vassasahassāyukatāya vuttaṃ.

Amamesūti apariggahesu. Pāṇīsūti sattesu. Ahīnagāmīsūti yathāladdhasampattīhi yāvatāyukaṃ aparihīnasabhāvesu. Tidasopapajjathāti tāvatimso hutvā upapajjiṃ, tidase vā tāvatimsabhavane upapajjiṃ. Visiṭṭhakāyūpagatoti visiṭṭhakāyesu nānāvaṇṇakāyesu upagato. Yasassisūti parivāravantesu. Hitāhitāsīhīti kusalākusale vītivattīhi. Paccakkhaṃ khvimanti paccakkhaṃ kho imaṃ vacananti adhippāyo.

Sakāsīti so akāsi. Balimābhīhārīti pūjābaliṃ abhihari. Patitassa ekanti tassa hatthato ekapupphaṃ patitaṃ.

Upariṭṭhanti upari vehāse ṭhitaṃ. Ariṭṭhanti ariṭṭhaṃ nāma paccekasambuddhaṃ. Ajjhatañca bahiddhā cāti ajjhattavisayā ca bahiddhavisayā ca. Ye me vijjiṃsūti ye me pubbe vijjamānā ahesuṃ. Jātimaraṇasaṃsāro, natthi dāni punabbhavoti punappunaṃ jāyanamīyanabhūto saṃsāro punabbhavoti ca vuccati, so ca dāni natthīti attho.

Idaṃ vāsanābhāgiyaṃ suttanti idaṃ vāsanābhāgapuñṇavibhāvanānaṃ nānāsuttapadānaṃ udāharaṇavasena dassitaṃ vāsanābhāgiyaṃ suttanti veditabbaṃ.

99. “Uddhaṃ adho...pe... apunabbhavāyā”ti idaṃ nibbedhabhāgiyaṃ suttanti vuttaṃ oghataraṇassa ariyamaggakiccattā. Na cetanā karaṇīyāti na cittaṃ uppādetabbaṃ. Dhammatāti dhammasabhāvo.

100. Yadā haveti yasmiṃ have kāle. Pātubhavantīti uppajjanti. Dhammāti anulomapaccayākārapaṭivedhasādhakā bodhipakkhiyadhammā. Pātubhavantīti vā pakāsentī, abhisamayavasena pākāṭā hontī. Dhammāti catuvariyasaccadhammā. Ātāpo vuccati kilesasantāpanaṭṭhena vīriyaṃ. Ātāpinoti sammappadhānavīriyavato. Jhāyatoti ārammaṇūpanijjhānalakkhaṇena lakkhaṇūpanijjhānalakkhaṇena ca jhānena jhāyantassa. Brāhmaṇassāti bāhitapāpassa khīṇāsavassa. Athassa kaṅkhā vapayanti sabbāti athassa evaṃ pātubhūtaḍḍhammassa yā tā “ko nu kho, bhante, phusatīti? No kallo pañhoti bhagavā avocā”tiādīnā nayena “katamaṃ nu kho, bhante, jarāmarāṇaṃ, kassa panidaṃ jarāmarāṇanti? No kallo pañhoti bhagavā avocā”tiādīnā ca nayena paccayākārakaṅkhā vuttā. Yā ca paccayākārasseva appaṭividdhattā “ahosiṃ nu kho ahamatītamaddhāna”ntiādīkā soḷasakaṅkhā “buddhe kaṅkhati dhamme kaṅkhati”tiādīkā aṭṭha ca kaṅkhā āgatā, tā sabbā vapayanti apagacchanti nirujjhanti, kasmā? Yato pajānāti sahetudhammaṃ, yasmā avijjādīkena hetunā sahetukaṃ imaṃ saṅkhārādiṃ kevalaṃ dukkhakkhandhadhammaṃ pajānāti aññāsi paṭivijjhati.

Yato khayaṃ paccayānaṃ avedīhi yasmā paccayānaṃ khayasaṅkhātāṃ nibbānaṃ avedi aññāsi paṭivijjhi, tasmā yadāssa ātāpino jhāyato brāhmaṇassa vuttappakārā dhammā pātubhavantī. Athassa yā nibbānassa aviditattā kaṅkhā uppajjeyyūṃ, sabbāpi tā kaṅkhā vapayantīti.

Āraññanti āraññaṃ. Aññātuñchena yāpentanti kulesu aññāto niccanavoyeva hutvā uñchena piṇḍacariyāya yāpentaṃ. Atha vā abhilakkhitesu issarajanagehesu kaṭukabhaṇḍasambhāraṃ sugandhabhojanaṃ pariyasantassa uñchanaṃ ñātuñchanaṃ nāma, gharapaṭipāṭiyā pana dvāre ṭhitena laddhamissakabhojanaṃ aññātuñchanaṃ nāma. Idaṃ idha adhippetāṃ. Tena yāpentaṃ. Kāmesu anapekkhanti vatthukāmakilesakāmesu nirapekkhaṃ.

Chetvāti vadhivā. Sukhaṃ setīti kodhapariḷāhena aparidayhamānattā sukhaṃ sayati. Na socatīti kodhavināsenā vinaṭṭhadomanassattā na socati. Visamūlassāti dukkhavipākassa. Madhuraggassāti yaṃ akkuṭṭhassa paccakkosivā paḥaṭṭassa paṭippaharivā sukhaṃ uppajjati, taṃ sandhāya so “madhuraggo”ti vutto. Imasmiñhi ṭhāne pariyoṣānaṃ “agga”nti vuttaṃ. Ariyāti buddhādayo.

Haneti haneyya. Uppatitanti asamugghāṭitaṃ avikkhambhituppannavasena samudācāruppannavasena samudācarantaṃ. Vinodayeti attano santānato nīhareyya.

101. Sattiyāti desanāsīsametaṃ, ekatodhārādinaṃ satthenāti attho. Omaṭṭhoti paḥaṭo. Cattāro hi pahārā omaṭṭho ummaṭṭho maṭṭho vimaṭṭhoti. Tattha upari ṭhatvā adhomukhaṃ dinnappahāro omaṭṭho nāma, adho ṭhatvā uddhaṃ mukhaṃ dinnappahāro ummaṭṭho nāma, aggaḷasūci viya vinivijjhivā kato maṭṭho nāma, seso sabbopi vimaṭṭho nāma. Imasmiṃ pana ṭhāne omaṭṭho gahito. So hi sabbadāruṇo duruddharaṇasallo duttikiccho antodoso antopubbaloḥito ca hoti. Pubbalohitaṃ anikkhamitvā vaṇamukhaṃ pariyanandhitvā tiṭṭhati. Pubbalohitaṃ nīharitukāmehi mañcena saddhiṃ bandhitvā adhosiro kātabbo hoti, maraṇaṃ vā maraṇamattaṃ vā dukkhaṃ pāpuṇāti. Paribbajeti vihareyya.

Imāya gāthāya kiṃ kathitaṃ? Yathā sattiyā omaṭṭhapuriso sallubbāhanavaṇatikicchanānaṃ atthāya vīriyaṃ ārabhati payogaṃ karoti parakkamati. Yathā ca dayhamāne matthake ādittasiro tassa nibbāpanatthāya vīriyaṃ ārabhati payogaṃ karoti parakkamati, evamevaṃ bhikkhu kāmarāgappahānāya sato appamatto hutvā vihareyya bhagavāti kathesi.

Evaṃ devatāya kathite atha bhagavā cintesi - “imāya devatāya upamā daḷhaṃ katvā ānītā, atthaṃ pana parittakaṃ gahetvā ṭhitā. Punappunaṃ kathentīpi hi esā kāmarāgassa vikkhambhanappahānameva katheyya, yāva ca kāmarāgo maggena na samugghāṭiyyati, tāva anubandhova hotī”ti tameva upamaṃ gahetvā paṭhamamaggavasena devatāya vinivaṭṭetvā dassento “sattiyā viya omaṭṭho”ti dutiyagāthamāha. Tassattho purimanayānusārena veditabbo.

Lokāmisanti kāmaguṇo. Santipekkhoti sabbasaṅkhārūpasamaṃ nibbānaṃ apekkhamāno. Paññavāti paññavanto. Pahitattoti nibbānaṃ patipesitacitto. Virato kāmasaññāyāti yāya kāyaci sabbato kāmasaññāya catutthamaggasampayuttāya samucchedaviratiyā virato. “Viratto”tipi pāṭho. Kāmasaññāyāti pana bhumma vacanaṃ hoti. Sagāthāvagge “kāmasaññāsū”ti pāṭho. Catūhi maggehi dasannampi saṃyojanānaṃ atītattā sabbasaṃyojanātīto. Catutthamaggeneva vā uddhambhāgiyasamyojanātīto tatra tatrābhinandanato nandisaṅkhātāya taṇhāya tiṇṇaṇca bhavānaṃ parikkhīṇattā nandibhavaparikkhīṇo. So tādiso khīṇāsavo bhikkhu gambhīre saṃsāraṇṇave na sīdati.

Saddahānoti yena pubbabhāge kāyasucaritādibhedena, aparabhāge ca sattattiṃsabodhipakkhiyabhedena dhammena arahanto buddhapacceka buddhabuddhasāvaka nibbānaṃ pattā. Taṃ saddahāno arahataṃ dhammaṃ nibbānappattiyā lokiya lokuttarapaññaṃ labhati, tañca kho na saddhāmattakeneva. Yasmā pana saddhājāto upasaṅkamati, upasaṅkamanto payirupāsati, payirupāsanto sotaṃ odahati, odahitasoto dhammaṃ suṇāti, tasmā upasaṅkamanato paṭṭhāya yāva dhammassavanena sussūsaṃ labhate paññaṃ.

Kiṃ vuttaṃ hoti? Taṃ dhammaṃ saddahitvāpi ācariyupajjhāye kālena kālaṃ upasaṅkamitvāpi vattakaraṇena payirupāsītva yadā payirupāsānāya ārādhitacittā kiñci vattukāmā honti. Atha adhigatāya sotukāmatāya sotaṃ odahitvā suṇanto labhatīti evaṃ sussūsampi ca satiavippavāsenā appamatto subhāsitaḍḍhāsitaññutāya vicakkhaṇo eva labhati, na itaro. Tenāha - “appamatto vicakkhaṇo”ti.

Patirūpakārīti desakālādīni ahāpetvā lokiyassa lokuttarassa dhammassa patirūpaṃ adhigamūpāyaṃ karotīti patirūpakārī. Dhuravāti cetasikavīriyavasena anikkhittadhuro. Uṭṭhātāti kāyikavīriyavasena uṭṭhānasampanno asithilaparakkamo. Vindate dhananti lokiyalokuttaradhanaṃ adhigacchati. Saccenāti vacīsaccena paramatthasaccena ca. Buddhapaccekaḍḍhaariyasāvakā nibbutiṃ pāpuṇantā kittimpi pāpuṇantiyeva. Dadanti paresaṃ yaṃ kiñci icchitaṃ patthitaṃ dento mittāni ganthati sampādeti karotīti attho. Duddadaṃ vā dadanto ganthati, dānamukhena cattāripi saṅghavattūni gahitānti veditabbāni. Tehi mittāni karonti. Asmā lokā paraṃ lokaṃ, sa ve pecca na socatīti yassa puggalassa ime saddhādayo dhammā vijjanti, so imasmā lokā paraṃ lokaṃ gantvā na socati, sokakāraṇaṃ tassa natthīti attho.

“Yassete caturo dhammā, saddhassa ghāmesino;
Saccaṃ dhammo dhiti cāgo, sa ve pecca na socatī”ti. -

Gāthaṃ avasesaṃ katvā udāhaṭaṃ. Ālavakasutte hi imā gāthā ālavakena “kathaṃ su labhate pañña”ntiādīnā puṭṭhena bhagavatā bhāsītāti.

Yena kenaci vaṇṇenāti yena kenaci kāraṇena, pakārena vā. Saṃvāsoti ekasmiṃ ṭhāne saḥavāso samāgamo. Tanti tathā samāgataṃ anukampitabbaṃ purisaṃ. Manasā ce pasannenāti karuṇāsamussāhitena pasādena pasannena manasā. Na tena hoti saṃyuttoti tena yathāvuttena anusāsanena kāmaccchandādīnaṃ saṃyojanavasena saṃyutto nāma na hoti. Yānukampā anuddayāti yā ariyamaggasampāpanavasena karuṇāyanā, mettāyanā cāti attho.

102. Rāgo ca doso cāti rāgadosā heṭṭhā vuttanayāva. Kutonidānāti kiṃnidānā kiṃhetukā. Paccattavacanassa hi ayaṃ to-ādeso, samāse cassa lopābhāvo veditabbo. Aratī ratī lomahaṃso kutojāti yāyaṃ pantesu senāsanesu, adhikusalesu ca dhammesu arati ukkaṇṭhitā, yā ca pañcasu kāmagaṇesu rati abhirati āsatti kīlanādi, yo ca lomahaṃsasamuṭṭhānato lomahaṃsasaṅkhāto cittutrāso, ime tayo dhammā kuto jātā kuto nibbattāti pucchā. Kuto samuṭṭhāyāti kuto uppajjitvā. Manoti kusalacittaṃ. Vitakkāti kāmavitakkādayo. Kumārakā dhaṅkamivosajantīti yathā kumārakā kīlantā kākaṃ suttena pāde bandhitvā osajanti khipanti, evaṃ kusalamanāṃ akusalavitakkā kuto samuṭṭhāya osajantīti pucchā.

Rāgo cāti dutiyagāthā tassā vissajjanaṃ. Tattha itoti attabhāvaṃ sandhāyāha. Attabhāvanidānā hi rāgadosā, arati ratī lomahaṃsā ca attabhāvato jātā. Kāmavitakkādayo attabhāvato eva samuṭṭhāya kusalamanāṃ osajanti. Tena tadanāṃ pakatiādīkāraṇaṃ paṭikkhipanto āha - “itonidānā ito samuṭṭhāyā”ti. Purimagāthāya vuttanayenetta saddasiddhi veditabbā.

Idāni yvāyaṃ “itonidānā”tiādīsu attabhāvanidānā attabhāvato jātā attabhāvato samuṭṭhāyāti attho vutto, taṃ sādheṇto āha - “snehajā attasambhūtā”ti. Ete hi rāgādayo vitakkapariyosānā taṇhāsnehena jātā. Tathā jāyantā ca

pañcupādānakkhandhabhede attabhāvasaṅkhāte attani sambhūtā. Tenāha - “snehajā attasambhūtā”ti. Idāni tadatthajotikaṃ upamaṃ dasseti “nigrodhasseva khandhajā”ti. Tattha khandhajāti khandhesu jātā pārōhā. Idaṃ vuttaṃ hoti - yathā nigrodhassa khandhajasaṅkhātā pārōhā āporasasaṅkhāte snehe sati jāyanti, jāyantā ca tasmimyeva nigrodhe tesu tesu sākḥappadesesu sambhavanti, evaṃ ete rāgādayo ajjhattaṃ taṇhāsnehe sati jāyanti, jāyantā ca tasmimyeva attabhāve tesu tesu cakkhādippadesesu itṭhārammaṇesu sambhavanti. Tena vuttaṃ - “snehajā attasambhūtā”ti. Puthu visattā kāmesūti yasmā rāgopi pañcakāmaguṇikādivasena, dosopi āghātavattuādivasena aratīādayopi tassa tassa bhedassa vasenāti sabbathā sabbepime kilesā puthu anekappakārā hutvā vatthudvārārammaṇādivasena tesu tesu kāmesu tathā tathā visattā laggā saṃsibbitvā ṭhitā. Kimiva? Māluvāva vitatā vane yathā vane vitatā māluvā tesu tesu rukkhasākhappasākhādibhedesu visattā hoti laggā saṃsibbitvā ṭhitā, evaṃ ete kilesā dhammā, tasmā ettha puthupabhedesu vatthukāmesu visattaṃ kilesagahanaṃ.

Ye naṃ pajānanti yatonidānaṃ, te naṃ vinodenti suṇohi yakkha. Tassattho - ye sattā naṃ kilesagahanaṃ “itonidānaṃ esa uppajjati”ti jānanti, te naṃ taṇhāsinehasinehite attabhāve uppajjatīti ñatvā taṃ taṇhāsinehaṃ ādīnavānupassanādibhāvanāñāṇagginā visosentā vinodenti pajahanti, evaṃ amhākaṃ bhāsitaṃ suṇohi yakkhāti. Te duttaraṃ oghamimaṃ taranti, atinṇapubbaṃ apunabbhavāyāti ye hi saṃkilesagahanaṃ vinodenti, te ekantena maggaṃ bhāventi. Na hi maggabhāvanaṃ vinā kilesavinodanaṃ atthi. Evaṃ maggaṃ bhāventā te pakatiñāṇena duttaraṃ kāmoghādiṃ catubbidhaṃ oghaṃ iminā dīghena addhunā supinantenapi atinṇapubbaṃ anatikkantapubbaṃ apunabbhavāya nibbānāya taranti.

Dukkaraṃ bhagavāti eko kira devaputto pubbayogāvacaro bahalakilesatāya sappayogena kilese vikkhambhento samaṇadhammaṃ katvā pubbahetumandatāya ariyabhūmiṃ appatvāva kālaṃ katvā devaloke nibbatto, so tathāgataṃ upasaṅkamitvā dukkarabhāvaṃ ārocento evamāha. Tattha dukkaranti dasapi vassāni...pe... satṭhipi vassāni ekantaparissuddhassa samaṇadhammassa karaṇaṃ nāmetaṃ dukkaraṃ. Sekkhāti satta sekkhā. Sīlasamāhitāti sīlena samāhitā samupetā. Ṭhitattāti patitṭhitasabhāvā. Evaṃ pucchitapañhaṃ vissajjitvā uparipañhaṃ samuṭṭhāpanatthaṃ “anagāriyupetassā”tiādimāha. Tattha anagāriyupetassāti anagāriyaṃ niggehabhāvaṃ upagatassa, pabbajitassāti attho. Tuṭṭhīti catupaccayasantoso.

Bhāvanāyāti cittavūpasamabhāvanāya. Te chetvā maccuno jālanti ye rattindivaṃ indriyūpasame ratā, te dussamādahaṃ cittaṃ samādahanti. Ye samāhitacittā, te catupaccayasantosam pūrentā na kilamanti. Ye santuṭṭhā, te sīlaṃ pūrentā na kilamanti. Ye sīle patitṭhitā satta sekkhā, te ariyā maccuno jālasaṅkhātaṃ kilesajālaṃ chinditvā gacchanti.

Duggamoti saccametam, bhante, ye indriyūpasame ratā, te dussamādahaṃ cittaṃ samādahanti. Ye samāhitacittā, te catupaccayasantosam pūrentā na kilamanti. Ye santuṭṭhā, te sīlaṃ pūrentā na kilamanti. Ye sīle paramaggāhino satta sekkhā, te ariyā maccuno jālasaṅkhātaṃ kilesajālaṃ chinditvā gacchanti. Kiṃ na gamissanti, ayaṃ pana duggamo “bhagavā visamo maggo”ti āha. Tattha kiñcāpi ariyamaggo neva duggamo na visamo, pubbabhāgapaṭipadāya panassa bahū parissayā honti, tasmā evaṃ vutto. Avaṃsirāti ñāṇasirena adhosirā hutvā papatanti. Ariyamaggaṃ ārohituṃ asamatthatāya eva te magge papatantīti vuccanti. Ariyānaṃ samo maggoti

sveva maggo ariyānaṃ samo hoti. Visame samāti visamepi sattakāye samā eva.

103. Idañhi taṃ jetavananti anāthapiṇḍiko devaputto jetavanassa ceva buddhādīnañca vaṇṇabhaṇanattamaṃ āgantvā evamāha. Isisaṅghanisevanti bhikkhusaṅghanivesitaṃ. Evaṃ paṭhamagāthāya jetavanassa vaṇṇaṃ kathetvā idāni ariyamaggassa vaṇṇaṃ kathento “kammaṃ vijjā”tiādimāha. Tattha kammanti maggacetaṇā. Vijjāti maggapaññā. Dhammoti samādhi, samādhipakkhikā vā dhammā. Sīlaṃ jīvitamuttamanti sīle patiṭṭhitassa jīvitañca uttamanti dasseti. Atha vā vijjāti diṭṭhisāṅkappā. Dhammoti vāyāmasatisamādhayo. Sīlanti vācākammanatājīvā. Jīvitamuttamanti etasmiṃ sīle patiṭṭhitassa jīvitaṃ nāma uttamanti. “Etena maccā sujjhanti”ti etena aṭṭhaṅgikena maggena sattā visujjhanti.

Tasmāti yasmā maggena sujjhanti, na gottadhaṇehi, tasmā. Yoniso vicine dhammanti upāyena bodhipakkhiyadhammaṃ vicineyya. Evaṃ tattha visujjhatīti evaṃ tasmīṃ ariyamagge visujjhati. Atha vā yoniso vicine dhammanti upāyena ariyasaccadhammaṃ vicineyya. Evaṃ tattha visujjhatīti evaṃ tesu catūsu ariyasaccesu visujjhati. Idāni sārīputtattherassa vaṇṇaṃ kathento “sārīputtovā”tiādimāha. Tattha sārīputtovāti avadhāraṇavacanaṃ, etehi paññādīhi sārīputtova seyyoti vadati. Upasamenāti kilesavūpasamena. Pāraṅgato nibbānaṃ gato, yo koci nibbānapatto bhikkhu, na tādiso. Etāvaparamo siyā, na therā uttaritaro nāma sāvako atthīti vadati.

Atītanti atīte pañcakkhandhe. Nānvāgameyyāti taṇhādiṭṭhīhi nānugaccheyya. Nappaṭikaṅkheti taṇhādiṭṭhīhi na pattheyya. Yadatītanti idamettha kāraṇavacanaṃ. Yasmā yaṃ atītaṃ, taṃ pahīnaṃ niruddhaṃ atthaṅgataṃ, tasmā taṃ nānugaccheyya. Yasmā ca yaṃ tattha anāgataṃ, taṃ appattaṃ ajātaṃ anibbattaṃ, tasmā tampi na pattheyya. Tattha tatthāti paccuppannampi dhammaṃ yattha yattheva so uppanno, tattha tattheva naṃ aniccānupassanādīhi sattahi anupassanāhi vipassati, araññādīsu vā tattha tattha vipassati. Asaṃhīraṃ asaṃkuppanti idaṃ vipassanāpaṭivipassanādassanattamaṃ vuttaṃ. Vipassanā hi rāgādīhi na saṃhirati na kuppatīti asaṃhīrā asaṃkuppā, taṃ anubrūhaye vaḍḍheyya paṭivipasseyyāti vuttaṃ hoti. Atha vā nibbānaṃ rāgādīhi na saṃhirati na kuppatīti asaṃhīraṃ asaṃkuppaṃ, taṃ vidvā paṇḍito bhikkhu anubrūhaye, punappunaṃ tadārammaṇaṃ phalasamāpattiṃ appento vaḍḍheyyāti attho.

Tassa pana anubrūhanassa atthāya ajjeva kiccamātappanti kilesānaṃ ātāpanaparitāpanena “ātappa”nti laddhanāmaṃ vīriyaṃ ajjeva kātabbaṃ. Ko jaññā maraṇaṃ suveti sve jīvitaṃ vā maraṇaṃ vā ko jānāti. Ajjeva dānaṃ dassāmi, sīlaṃ vā rakkhissāmi, aññataraṃ vā pana kusalaṃ karissāmi, “ajja tāva papañco atthi, sve vā punadivase vā jānissāmī”ti cittaṃ anuppādetvā “ajjeva karissāmī”ti evaṃ vīriyaṃ kātabbanti dasseti. Mahāsenenāti ahivicchikavisasatthādīni hi anekāni maraṇakāraṇāni tassa senāti tāya mahatīyā senāya vasena mahāsenena evarūpena maccunā saddhiṃ “katipāhaṃ tāva āgamehi, yāvāhaṃ buddhapūjādīṃ attano avassayaṃ kammaṃ karomī”ti evaṃ mittasanthavākārasaṅkhāto vā “idaṃ sataṃ vā sahaṃ vā gahetvā katipāhaṃ āgamehi”ti evaṃ lañjānuppadānasaṅkhāto vā “iminā balarāsīnā paṭibāhissāmī”ti evaṃ balarāsisaṅkhāto vā saṅgaro natthi. Saṅgaroti hi mittakaraṇalañjadānabalarāsisaṅkaḍḍhanānaṃ nāmaṃ, tasmā ayamatto vutto. Atanditanti analasaṃ utṭhāhakaṃ. Evaṃ paṭipannattā bhaddo ekaratto assāti bhaddekaratto. Itīti evaṃ paṭipannaṃ puggalaṃ “bhaddekaratto aya”nti rāgādisantatāya santo buddhamuni ācikkhati.

Cakkhunā paññāya cāti cakkhunā ca paññāya ca. Cakkhubhūtāya vā paññāya. Satiyā paññāya cāti satiyā ca paññāya ca, sativisiṭṭhāya vā paññāya. Kāyenāti nāmakāyena.

Dibbacakkhu suvisuddhanti dibbaṃ cakkhu suvisuddhaṃ, yaṃ sacchikarotīti adhippāyo. Pubbenivāsāti purimāsu jātisu nivutthakkhandhā. Iddhividhāti iddhikoṭṭhāsā. Nirodhoti nibbānaṃ. Sesam suviññeyyameva.

104. Yassa selūpamaṃ cittanti ekaghanaṃ selaṃ viya pakativātehi lokadhammavātehi akampanīyato yassa cittaṃ selūpamaṃ. Tenāha - “ṭhitaṃ nānupakampatī”ti. Rajanīyesūti lābhādīsu. Kopaneyyati alābhādike. Kuto naṃ dukkhamessatīti taṃ evaṃ bhāvitacittaṃ vītikkantalokadhammaṃ uttamaपुरिसाṃ lokadhammahetukaṃ dukkhaṃ nānugamissati.

Yo brāhmaṇoti bāhitapāpadhammatāya brāhmaṇo, na diṭṭhamaṅgalikatāya huṃhuṅkārasāvādipāpadhammayutto hutvā kevalaṃ jātimattena brāhmaṇoti paṭijānāti. So brāhmaṇo bāhitapāpadhammattā huṃhuṅkārapahānena niḥuṃhuṅko. Rāgādikasāvābhāvena nikkabhāvo. Silasaṃvarena saṃyatacittatāya yatatto. Catumaggañāṇasaṅkhātehi vedehe antaṃ nibbānaṃ, vedānaṃ vā antaṃ gatattā vedantaḡ. Maggabrahmacariyassa vusitattā vūsitabrahmacariyo. Dhammena so brahmavādaṃ vadeyyāti so “brāhmaṇo aha”nti etaṃ vādaṃ vadeyya. Yassa sakalalokasannivāse kuhiñci ekārammaṇepi rāgussado dosussado mohussado mānussado diṭṭhussadoti ime ussada natthīti attho.

Na gādhātīti na patiṭṭhahati. Sukkāti sukkasaṅkhātā gahā. Yadi candimasūriyādīnaṃ pabhā tattha natthi, tamo eva ca siyāti āsaṅkamāne sandhāyāha “tamo tattha na vijjati”ti. Yadā ca attanāvedītiādīsu evaṃvidhaṃ nibbānaṃ attapaccakkhena ñāṇena yadā vindati, atha rūpārūpadhammato sukhadukkhato ca vip̐pamutto hotīti.

Sakesu dhammesūti sakaattabhāvasaṅkhātesu upādānakkhandhesu. Yebhuyyena hi ajjhataṃ vipassanābhīniveso hotīti. Etaṃ pisācanti ajakalāpaka, etaṃ tayā vuttaṃ pisācaṃ kilesapisācaṇca. Pakkulanti tayā kataṃ akkulaṃ pakkulakaraṇaṇca. Ativattatīti atikkamati.

Nābhīnandati āyantinti purāṇadutiyikaṃ āgacchantiṃ aññaṃ vā na abhīnandati cittaena na sampatīcchati. Tameva pakkamantiṃ na socati. Saṅgā saṅgāmajiṃ muttanti pañcavidhāpi saṅgato muttaṃ saṅgāmajiṃ bhikkhuṃ.

Bahvetthāti bahu ettha nhāyati jano, na tena so suddho nāma hotīti adhippāyo.

Jātibalaṃ nisedhanti jātibalassa nisedhakaṃ. Sahāyā vatāti samathavipassanābhāvanāya saha ayanavasena sahāyā vata. Kālena kālaṃ sappāyadhammassa savanavasena cirarattaṃ sameti samāgamo etesanti cirarattasametika. Sithilamārabbhāti sithilaṃ vīriyaṃ katvā.

105. Tatra kho, bhikkhave, ko visesoti satthu sāvakassa ca pañcasveva upādānakkhandhesu nibbidādayoti pubbabhāgapaṭipattiyaṃ anupādāvimuttiyaṇca heṭṭhā upari ca visesābhāvaṃ dasseti. Vuttañhetam - “natthi vimuttiyā nānatta”nti. Tattha visesābhāvaṃ paccāmasati “tatra ko viseso”ti. Adhippayāsoti adhipapayogo. Nānākaraṇanti ca visesoyeva vutto.

Ayaṃ kho, bhikkhave, visesoti bhikkhave, yadipi sāvakaṃ satthu ca vimuttiyaṃ viseso natthi, sayambhuññena pana savāsanasabbakilese khepetvā sammāsambodhiṃ abhisambujjhivā anuppannassa ariyamaggassa parasantāne uppādanādisakalasabbaññugūṇasamāyogo. Ayaṃ sammāsambuddhassa paññāvimuttato visesoti. Tattha anuppannassāti avattamānassa. Ariyamaggañhi kassapasammāsambuddho uppādesi. Antarā añño satthā uppādetā nāma nāhosi, tasmā ayaṃ bhagavā anuppannassa maggassa uppādetā nāma. Asañjātassāti tasveva vevacanaṃ. Anakkhātassāti akathitassa. Maggaṃ jānātīti maggaññū. Maggaṃ viditaṃ pākaṃ akāsīti maggavidū. Magge ca amagge ca kovidoti maggakovidō. Maggānugāti maggaṃ anugacchantā. Pacchāsamannāgatāti ahaṃ paṭhamam samannāgato, sāvakaṃ pacchā samannāgatā.

106. “Nīce kule paccājāto”tiādinā tamena yuttoti tamo. Kāyaduccaritādīhi puna nirayatamupagamanato tamaparāyaṇo. Iti ubhayenapi khandhatamova kathito hoti. “Aḍḍhe kule paccājāto”tiādinā jotinā yuttoti joti, ālokaḥhoti vuttaṃ hoti. Kāyasucaritādīhi puna saggūpapattibhavūpagamanato jotiparāyaṇo. Iminā nayena itarepi dve veditabbā.

Na taṃ daḥhaṃ bandhanamāhu dhīrāti ettha dhīrāti buddhādayo paṇḍitapurisā. Yaṃ saṅkhalikasaṅkhātāya ayena nibbattaṃ āyasaṃ addubandhanasaṅkhātāya dārumayañca pabbajatiṇehi rajjuṃ katvā katarajjubandhanañca, taṃ asiādīhi chinditum sakkuṇeyyatāya “thira”nti na vadantīti attho. Sārattarattāti rattā hutvā rattā. Balavarāgarattāti attho. Maṇikuṇḍalesūti maṇīsu ca kuṇḍalesu ca, maṇicittesu vā kuṇḍalesu. Etaṃ daḥhanti ye maṇikuṇḍalesu sārattarattā, tesu yo rāgo, yā ca puttadāresu apekkhā taṇhā, etaṃ kilesamayam bandhanam paṇḍitapurisā “daḥha”nti vadanti.

Ohārinanti ākaḍḍhitvā catūsu apāyesu pātanato avaharati heṭṭhā haratīti ohāriṇam. Sithilanti bandhanaṭṭhāne chaviādīni akopetvā bandhanabhāvampi ajānāpetvā jalapathathalapathādīsu kammaṃ katum detīti sithilaṃ. Duppamuñcanti lobhavasena hi ekavārampi uppannam kilesabandhanam daṭṭhaṭṭhānato kacchapo viya dummocayaṃ hotīti duppamuñcam. Etampi chetvānāti etaṃ daḥhampi kilesabandhanam ñāṇakhaggena chinditvā anapekkhino hutvā kāmasukham pahāya paribbajanti pakkamanti pabbajanti cāti attho.

107. Cetetīti akusalacetanāvasena ceteti. Pakappetīti tameva akusalacetanam kāyavacīkammabhāvaṃ pāpanavasena kappeti. Anusetīti rāgādiānusayova santāne appahīnabhāvena anuseti. Ārammaṇametaṃ hoti viññāṇassa ṭhitiyāti yadetam cetanam pakappanam anusayanañca, etaṃ abhisāṅkhāraviññāṇassa ṭhitiyā pavattiyā paccayo hotīti attho. Ārammaṇe sati patiṭṭhā viññāṇassa hotīti yathāvuttapaccaye sati abhisāṅkhāraviññāṇassa kammaṃ javāpetvā paṭisandhiākaḍḍhanasamatthatāsampādanato patiṭṭhā hoti. Āyatim punabbhavābhiniḥbatti hotīti āyatim punabbhavasaṅkhātā viññāṇādīnam abhiniḥbatti hoti.

“No ce, bhikkhave, cetetī”tiādinā akusalakammameva paṭikkhipati. Ayañhettha saṅkhepattho, yadipi kadāci yonisomanasikārā akusalacetanā nappavattati, anusayā pana appahīnāti, te kusalassa abhisāṅkhāraviññāṇassa patiṭṭhā honti yevāti. Sati ca abhisāṅkhāraviññāṇe āyatim punabbhavābhiniḥbatti hotīti vattum vaṭṭatiyeva. Tatiyavāro vuttapaṭipakkhanayena veditabbo.

108. “Neso, bhikkhave, ariyassa vinaye samuddo”tiādi yadi duppūraṇaṭṭhena saṃsīdanaṭṭhena duratikkamanaṭṭhena sāgaro “samuddo”ti vucceyya, tato satabhāgenapi saḥassabhāgenapi cakkhuādisveva ayaṃ nayo labbhatīti dassetuṃ vuttaṃ. Tenāha - “cakkhu, bhikkhave, purisassa samuddo, tassa rūpamayo vego”ti, rūpesu sattānaṃ āviñchanato rūpāyatanaṃveva vego cakkhusa vego attho.

Yo taṃ rūpamayaṃ vegaṃ sahatīti yo bhikkhu saha visayena cakkhuṃ aniccato dukkhato anattato sammasanto tattha ca nibbindanto virajjanto tappaṭibaddhato kilesajālato vimuccanto abhibhavati. Ayaṃ vuccati, bhikkhave, atari cakkhusamuddanti ayaṃ bhikkhu cakkhusaṅkhātaṃ samuddaṃ tiṇṇoti vuccati.

Aparo nayo - cakkhu, bhikkhave, ariyassa vinaye samuddoti yadipi duppūraṇaṭṭhena yadi vā samudanaṭṭhena samuddo, cakkhumeva samuddo. Tassa hi pathavito yāva akaniṭṭhabrahmalokā nīlādīrammaṇaṃ samosarantaṃ paripuṇṇabhāvaṃ kātuṃ na sakkoti. Evaṃ duppūraṇaṭṭhenaṃ samuddo. Cakkhu ca tesu tesu nīlādīrammaṇesu samudeti asaṃvutaṃ hutvā osaramānaṃ kilesuppatiṃyā kāraṇabhāvena sadosabhāvena gacchatīti samudanaṭṭhenaṃ samuddo. Tathā cakkhuṃ taṇhāsotādīnaṃ uppattidvāratāya tehi santānassa samudanaṭṭhena temanaṭṭhena samuddo. Tassa rūpamayo vego samuddassa appamāṇo ūmimayo vego viya tassāpi cakkhusamuddassa samosarantassa nīlādibhedassa ārammaṇassa vasena appameyyo rūpamayo vego veditabbo. Yo taṃ rūpamayaṃ vegaṃ sahatīti yo taṃ cakkhusamudde samosarantaṃ rūpamayaṃ vegaṃ manāpe rūpe rāgaṃ, amanāpe dosaṃ, asamapekkhane mohanti evaṃ rāgādikilese anuppādentō upekkhakabhāvena sahati.

Saūmintiādīsu kilesaūmīhi saūmiṃ. Kilesavaṭṭhehi sāvaṭṭaṃ. Kilesagahehi sagahaṃ. Kilesarakkhasahehi sarakkhasaṃ. Kodhupāyāsassa vā vasena saūmiṃ. Kāmaguṇavasena sāvaṭṭaṃ. Mātugāmasasena sagahaṃ sarakkhasaṃ. Vuttañhetā - “ūmibhayanti kho, bhikkhave, kodhupāyāsassetāṃ adhivacanaṃ. Tathā āvaṭṭanti kho, bhikkhave, pañcannetaṃ kāmaguṇānaṃ adhivacanaṃ. Gaharakkhasoti kho, bhikkhave, mātugāmassetāṃ adhivacana”nti. Sesadvāresupi eseva nayo.

Saūmibhayaṃ duttaraṃ accatarīti aniccatādiūmibhayena sabhayaṃ duratikkamaṃ atikkami. Lokantaḡūti saṃsāralokassa antaṃ gato. Pāragatoti vuccatīti nibbānaṃ gatoti kathīyati.

Baḷisāti sattānaṃ anattahetutāya baḷisā viya baḷisā. Anayāyāti anattāya. Byābādhāyāti dukkhāya. Itthāti pariyiṭṭhā vā apariyiṭṭhā vā sukhārammaṇatāya itthā. Kāmanīyaṭṭhena kantā. Manassa vaḍḍhanaṭṭhena manāpā. Piyasabhāvatāya piyarūpā. Kilesakāmasahitattā kāmūpasamhitā. Rāgajananaṭṭhena cittassa rañjanato rajanīyā. Tañceti taṃ rūpārammaṇaṃ, nīlādivasena anekabhedabhinnaṃ hi rūpāyatanaṃ rūpārammaṇabhāvena cakkhuviññeyyabhāvena ca ekavidhataṃ nātivattatīti taṃsabhāvasāmaññaṃ gahetvā “tañce”ti vuttaṃ. Abhinandatīti abhinandanabhūtāya sappitikaṭaṇhāya abhimukho nandati. Abhivadatīti “aho sukhaṃ, aho sukha”nti vadāpentiyā taṇhāyanavasena abhivadatī. Ajjhosāya tiṭṭhatīti gilitvā pariniṭṭhapetvā tiṭṭhati. Ayaṃ vuccati, bhikkhave, bhikkhu gilitabaḷiso mārassāti ayaṃ, bhikkhu, kilesamārassa baḷisabhūtaṃ rūpaṭaṇhaṃ gilitvā ṭhitoti vuccati. Sesadvāresupi iminā nayena attho veditabbo. Abhedīti bhindi. Paribhedīti sabbabhāgena bhindi. Sesaṃ uttānameva.

109. Ayaṃ loko santāpajātoti ayaṃ sattaloko jātasantāpo ñātibyasanādivasena uppannasokasantāpo ca rāgādivasena uppannapariḷhasantāpo cāti attho. Phassaparetoti anekehi dukkhaphassehi abhibhūto. Rodaṃ vadati attatoti taṃ taṃ attanā phuṭṭhaṃ dukkhaṃ abhāvitakāyatāya adhivāsetuṃ asakkonto “aho dukkhaṃ, īdisaṃ dukkhaṃ mayhaṃ sattunopi mā hotū”tiādinā vilapanto vadati. Kasmā? Yena yena hi maññanti, tato taṃ hoti aññathā, yasmā ete sattā yena yena pakārena attano dukkhassa paṭikāraṃ maññanti āsīsanti, taṃ dukkhaṃ tato aññena pakārena tikicchitabbaṃ hoti. Yena vā pakārena attano vaḍḍhiṃ maññanti, tato aññathā avaḍḍhi eva pana hoti. Evaṃ aññathābhāvitā icchāvighātaṃ eva pāpuṇāti. Ayaṃ bhavasatto kāmādibhavesu satto sattaloko, tathāpi bhavamevābhinandati, na tattha nibbindati. Yadabhinandati taṃ bhayanti yaṃ kāmādibhavaṃ abhinandati, taṃ jarāmaraṇādiānekabyasanānubandhattā ativiya bhayānakaṭṭhena bhayaṃ. Yassa bhāyatīti yato jarāmaraṇādito bhāyati, taṃ dukkhassa adhiṭṭhānabhāvato dukkhadukkhataṃ ca dukkhanti.

Bhavavippahānāyāti bhavassa pajahanatthāya. Khoti avadhāraṇatthe nipāto. Idaṃ vuttaṃ hoti - ekanteneva kāmādibhavassa samudayappahānena pahānatthaṃ idaṃ mayā adhigataṃ maggabrahmacariyaṃ vussatīti.

Evaṃ ariyassa maggassa ekaṃseneva niyyānikabhāvaṃ dassetvā idāni aññamaggassa niyyānikabhāvaṃ paṭikkhipanto “ye hi kecī”tiādimāha. Tattha bhavenāti rūpabhavena vā arūpabhavena vā. Bhavassāti saṃsārassa. Vippamokkhanti bhavato vimuttiṃ, saṃsārasuddhinti attho. Kiñcāpi te samaṇabrāhmaṇā tattha nibbānasaññino, bhavagāmikammena pana rūpārūpajjhānena, taṃnibbattena ca upapattibhavena bhavavisuddhiṃ vadantā bhavena bhavavippamokkhaṃ vadanti nāma. Tenāha - “sabbe te avippamuttā bhavasmāti vadāmī”ti. Atha vā bhavenāti bhavadiṭṭhiyā, bhavati tiṭṭhati sassatanti hi pavattanato sassatadiṭṭhi “bhavadiṭṭhi”ti vuccati. Bhavadiṭṭhi eva uttarapadalopena “bhavo”ti vuttā bhavataṇhātiādīsu viya. Bhavadiṭṭhivasena hi idhekacce bhavavisesaṃyeva bhavavippamokkhaṃ maññanti. Yathā taṃ bako brahmā āha - “idaṃ niccaṃ, idaṃ dhuvaṃ, idaṃ sassataṃ, idaṃ avipariṇāmadhamma”nti. Vibhavenāti ucchedadiṭṭhiyā. Vibhavati vinassati ucchijjatīti hi pavattanato ucchedadiṭṭhi vuttanayena “vibhavo”ti vuccati. Bhavassa nissaraṇamāhaṃsūti saṃsārasuddhiṃ vadiṃsu. Ucchedadiṭṭhivasena hi idhekacce saṃsārasuddhiṃ vadanti. Tathā hi vuttaṃ -

“Yato kho, bho, ayaṃ attā rūpī cātumahābhūtiko...pe...
nevasaññānāsaññāyatanaṃ upasampajja viharati. Ettāvatā kho, bho, ayaṃ
attā sammā samucchinno hotī”ti.

Anissaṭāti anikkhantā. Tattha kāraṇamāha - “upadhiñhi paṭicca dukkhamidaṃ sambhotī”ti. Tattha upadhinti khandhādiupadhiṃ. Kiṃ vuttaṃ hoti? Yattha ime diṭṭhigatikā nibbānasaññino, tattha khandhūpadhikilesūpadhiabhisāṅkhārūpadhayo adhigatā ñātā. Kuto tassa dukkhanissaraṇatāti. Yaṃ pana paramatthato dukkhanissaraṇaṃ, taṃ dassetuṃ “sabbupādānakkhayā natthi dukkhassa sambhavo”ti vuttaṃ.

Lokamimaṃ passāti bhagavā attano cittaṃ ālapati. Puthūti visuṃ visuṃ. Avijjāya paretanti mohena abhibhūtaṃ. Bhūtanti khandhapañcakaṃ. Bhūtaratanti itthī purise, puriso itthiyāti evaṃ aññamaññaṃ sattesu rataṃ, tato eva bhavā aparimuttā. Ye hi

keci bhavāti ittarakhaṇā vā dīghāyukā vā sātavanto vā asātavanto vā bhavā.
Sabbadhīti uddham adho tiriyaṇti sabbattha. Sabbatthatāyāti sabbabhāvena. Sabbe
te bhavātiādīsu “sabbepi bhavā aniccā”tiādīnā vipassanāsahitāya maggapaññāya
aviparītaṃ passato bhavataṇhāpi pahīyati nirujjhati, vibhavaṃ ucchedampi
nābhinandati na pattheti, tassa sabba taṇhānaṃ anavasesato maggena nirujjhanato
nibbānaṃ nibbuti hoti. Tassa evaṃ nibbutassa bhikkhuno anupādā
kilesābhisaṅkhārānaṃ anupādānato aggahaṇato punabbhavo na hoti. Evaṃbhūtena
ca abhibhūto pañcavidhopi māro vijito assa anena mārena saṅgāmo, sabbepi bhava
samatikkanto iṭṭhāniṭṭhādīsu tādīlakkaṇappattoti.

Anusotagāmī andhaputhujjano paṭisotagāmī kalyāṇaputhujjano. Thitatto sekkho. Itaro
asekkho.

110. Abhijātikoti jātiyo. Kaṇhābhijātikoti kaṇhe nīce kule jāto. Kaṇhaṃ dhammaṃ
abhijāyatīti kāḷakaṃ dasavidhaṃ dussīladhammaṃ pasavati karoti, so taṃ
abhijāyitvā niraye nibbattati. Sukkaṃ dhammanti “ahaṃ pubbepi puññānaṃ akatattā
nīce kule nibbatto, idāni puññaṃ karissāmī”ti puññasaṅkhātāṃ sukkaṃ paṇḍaraṃ
dhammaṃ abhijāyati, so tena sagge nibbattati. Akaṇhaṃ asukkaṃ nibbānanti
nibbānañhi sace kaṇhaṃ bhaveyya, kaṇhavipākaṃ dadeyya. Sukkaṃ, sukkavipākaṃ
dadeyya. Dvinnampi appadānato pana “akaṇhaṃ asukka”nti vuttaṃ. Nibbānanti
cettha arahattaṃ adhippetāṃ. Tañhi kilesanibbānante jātattā nibbānaṃ nāma. Taṃ
esa abhijāyati pasavati karoti. Sukkābhijātikoti sukke ucce kule jāto. Sesāṃ
vuttanayeneva veditabbaṃ. “Kaṇhaṃ kaṇhavipāka”ntiādīkassa kammacatukkassa
attho heṭṭhā hārasampātavāre vibhatto eva.

111. Mānusattanti manussabhāvaṃ, manussayoninti attho. Dveti kiccaṃ akiccameva
cāti dve. Kiccāni tveva kattabbāni, na cākiccaṃ kiñci kattabbanti dasseti.
Sukcantiādi “kicca”nti vuttānaṃ tesāṃ sarūpadassanaṃ.

Padhānānīti uttamāni visiṭṭhāni. Purimasmiṃ pabbajitesūti visaye bhummaṃ. Dutiye
adhikaraṇe. Tattha nibbānanti arahattaṃ adhippetāṃ. Kasmā panettha
āmisapariccāgo arahattena samadhuro niddiṭṭhoti? Dakkhiṇeyyesu dakkhiṇāya
mahapphalabhāvadassanattaṃ. Yena yena vā pana vatthunāti ucchedādivatthunā.
Ajjhositāti bhavataṇhādivasena ajjhositā. Dutiye yena yena vā pana vatthunāti
amarāvikkhepavatthuādīnā.

Iminā asubhena kammavipākenāti asubhassa kāyaduccaritādīkammassa vipākattā
asubhena asivena kammavipākena. Idaṃ bālalakkhaṇaṃ nibbattatīti purimasmiṃ
bhava duccaritasamaṅgitāya bālo ayaṃ bhavatīti upalakkhaṇaṃ jāyati. Idaṃ
saṃkilesabhāgiyaṃ suttanti idaṃ evaṃ pavattaṃ saṃkilesabhāgiyaṃ nāma suttaṃ.

Iminā subhenāti ettha vuttanayānusārena attho veditabbo. Tattha
mahāpurisalakkhaṇanti paṇḍitalakkhaṇaṃ. Kilesabhūmīhīti kilesaṭṭhānehi
kilesāvatthāhi vā. Sānusayassa pariyuṭṭhānaṃ jāyatīti appahīnānusayassa
paccayasamāyoge rāgādayo pariyuṭṭhānavasena pavattanti. Pariyuṭṭhito saṃyujjati
yo rāgādīhi pariyuṭṭhitacitto, so kāmarāgādīhi saṃyujjati nāma. Saṃyujjanto
upādiyatīti yo kāmarāgasamyojanādīhi saṃyutto, so kāmupādānādīni
akusalakammāni ca upādiyati. Sesāṃ sabbattha uttānameva.

Pāsāṇacchattaṃ viya garukātabbatāya garu. Uttarimanussadhammavasena sambhāvetabbatāya bhāvanīyo. Sīlaguṇena vā piyagaruādibhāvā veditabbā. Tathā hi vuttaṃ - “ākaṅkheyya ce, bhikkhave, bhikkhu ‘sābrahmacārīnaṃ piyo ca assaṃ manāpo ca garu ca bhāvanīyo cā’ti, sīlesvevassa paripūrakārī”ti.

Vattāti “kālena vakkhāmī”tiādipaṇcadhamme attani upaṭṭhāpetvā sābrahmacārīnaṃ ullumpanabhāve ṭhatvā vattā. Vacanakkhamoti sābrahmacārīhi yena kenaci vuccamāno subbaco hutvā padakkhiṇaggāhitāya tesaṃ vacanaṃ khamaṭīti vacanakkhamo. Vattāti vā dhammakathāvasena vacanasīlo. Vacanakkhamoti dhammaṃ saṃvaṇṇento parehi asaṃhīro hutvā tesaṃ pucchāvacanakkhamatāya vacanakkhamo. Gambhīraṇca kathaṃ kattāti saccapaṭiccasamuppādādiṃ, aññaṃ vā gambhīrakathaṃ kattā. Na caṭṭhāne niyojakoti dhammavinayādiṃ adhammāvinayādivasena avatvā dhammavinayādivaseneva dīpanato na ca aṭṭhāne niyojako.

Mātaraṃ pitaraṃ hantvāti ettha “taṇhā janeti purisa”nti vacanato tīsu bhavesu sattānaṃ jananato taṇhā mātā nāma. “Ahaṃ asukassa nāma rañño, rājahamāhattassa vā putto”ti pitaraṃ nissāya asmimānassa uppajjanato asmimāno pitā nāma. Loko viya rājānaṃ yasmā sabbadiṭṭhigatāni dve sassatucchedadiṭṭhiyo bhajanti, tasmā sassatucchedadiṭṭhiyo dve khattiyā rājāno nāma. Dvādasāyatanāni vitthataṭṭhena raṭṭhasadisattā raṭṭhaṃ nāma. Āyasādhako āyuttakapuriso viya taṃnissito nandirāgo anucaro nāma.

Anīghoti niddukkho. Brāhmaṇoti khīṇāsavo. Etena hi taṇhādayo arahattamaggañāṇāsinaṃ hatā bāhitā. Yātīti so brāhmaṇo niddukkho hutvā yātīti.

Kāyeti karajakāye. Cittanti pādakajjhānacittaṃ. Samodahatīti pakkhipati. Yadā dissamānena kāyena gantukāmo hoti, tadā kāyagatikaṃ pādakajjhānacittaṃ adhiṭṭhahatīti attho. Cittepi kāyaṃ samodahatīti yadā sīghaṃ gantukāmo hoti, tadā pādakajjhānacitte kāyaṃ pakkhipati, cittagatikaṃ kāyaṃ adhiṭṭhahatīti attho. Kāye sukhasaññaṇca lahusaññaṇca okkamitvāti “seyyathāpi nāma balavā puriso samiñjitaṃ vā bāhaṃ pasāreyya, pasāritaṃ vā bāhaṃ samiñjeyyā”ti vuttanayena iddhiṃ kāye sukhasaññaṇca lahusaññaṇca okkamitvā paresaṃ dissamānena kāyena ārāmarāmaṇeyyakādīni pekkhamāno cittakkhaṇeneva icchitaṭṭhānaṃ gacchati.

114. Yaṃ taṃ lokuttaraṃ ñāṇanti sabbam lokaṃ uttaritvā abhibhavitvā ṭhitattā vuttaṃ, na pana lokuttarabhūmikattā. Sabbakāle pavattatīti āvajjanapaṭibaddhavuttittā vuttaṃ, na satataṃ samitaṃ pavattatīti. Na hi sabbaññutaññāṇaṃ bhagavato sabbasmiṃyeva kāle uppajjatīti sakkā vattunti.

Kittayissāmi te santinti sabbakilesavūpasamahetutāya santiṃ nibbānaṃ dassessāmi. Diṭṭhe dhammeti diṭṭhe dukkhādidhamme, imasmiṃ eva vā attabhāve. Anīti hanti itihāsāti evaṃ na itikirāya pavattaṃ, attapaccakkhanti attho. Yaṃ viditvā sato caranti “sabbe saṅkhārā aniccā”tiādinaṃ nayena sato hutvā caranto ariyamaggena yaṃ santiṃ viditvā. Tare loka visattikanti saṅkhārāloke visappanato visattikasaṅkhātāṃ taṇhaṃ tare tareyya samatikkameyyāti attho.

Taṇcāhaṃ abhinandāmīti taṃ vuttappakāraṃ santijotakaṃ tumhākaṃ vacanaṃ ahaṃ patthayāmi, taṃ eva vā santiṃ uttamaṃ abhinandāmīti dhotako vadati. Uddhaṃ adho tiriyañcāpi majjheti ettha uddhanti anāgataṃ upari ca. Adhoti atītaṃ

hetṭhā ca. Tiriyañcāpi majjheti paccuppannaṃ parito ca. Etaṃ veditvā saṅgotīti etaṃ anāgatādiṃ saṅgajananaṭṭhānanti ñatvā. Bhavābhavāyāti khuddakānañceva mahantānañca bhavānaṃ atthāya, sassatucchedāya vā.

Ariyasaccānanti ariyabhāvakarānaṃ saccānaṃ. Ananubodhāti abujjhanena ajānana. Appaṭivedhāti appaṭivijjhanena. Sandhāvitanti bhavato bhavassa gamanena sandhāvitam. Saṃsaritanti punappunaṃ gamanavasena saṃsaritam. Mamañceva tumhākañcāti mayā ceva tumhehi ca. Atha vā sandhāvitam saṃsaritanti sandhāvanaṃ saṃsaraṇaṃ mamañceva tumhākañca ahoṣīti attho. Bhavanettīti bhavābhavaṃ nayanasaṃmatthā taṇhāraju. Saṃsitanti saṃsaritam. Samūhatāti suṭṭhu hatā chinnā appavattikatā.

Sabbe saṅkhārā aniccāti paccayehi saṅkharīyanti “saṅkhārā”ti laddhanāmā pañcakkhandhā. Ādiantavantato aniccantikato tāvakālikato khaṇaparittato ca na niccāti aniccā. Yadā paññāya passatīti yadā vipassanāpaññāya passati. Atha imasmiṃ vaṭṭadukkhe nibbindati, nibbindanto dukkhaparijānanādivasena saccāni paṭivijjhati. Esa maggo visuddhiyāti yvāyaṃ vuttanayena saccappaṭivedho, esa visuddhatthāya maggo. Sabbe saṅkhārā dukkhāti sabbe saṅkhārā abhiṇhasappaṭipīḷanaṭṭhena khayatṭhena ca dukkhāti. Sesaṃ vuttanayameva. Sabbe dhammā anattāti sabbepi tebhūmakadhammā parato tucchato suññato asārato avasavattanato ca anattāti. Sesaṃ purimasadisameva.

Seyyoti visiṭṭho uttamo. Sadisoti samāno. Hīnoti lāmakko. Omānopi hi attano avaṅkaraṇamukhenapi saṃpaggaṇhanavaseneva pavattati. Tena vuttaṃ “hīnohamasmī”ti. Kimaññatra yathābhūtaṃ adassanāti sarasapabhaṅgutāya ekanteneva anavaṭṭhitasabhāvehi rūpadhammehi seyyādivasena attano ukkhipanassa tesam yathābhūtaṃ adassanaṃ aññāṇaṃ vinā kiṃ aññāṇaṃ kāraṇaṃ siyā, aññāṇaṃ kiñci kāraṇaṃ tassa natthīti attho. Vedanādīsopi eseṃ nayo. Vuttavipariyāyena sukkapakkho veditabbo.

115. Ye ariyasaccāni vibhāvayanti dukkhādīni ariyasaccāni paññābhāsenā saccappaṭicchādakilesandhakāraṃ vidhametvā attano pakāsāni pākāṇi karonti. Gambhīrapaññenāti appameyyapaññatāya sadevakassapi lokassa ñāṇena alabbhaneyyapaṭiṭṭhapaññena sabbaññunāti vuttaṃ hoti. Sudesitānīti saṅkhepavittārādīhi tehi tehi nayehi suṭṭhu desitāni. Kiñcāpi te honti bhusaṃ pamattāti te vibhāvitaariyasaccā puggalā kāmaṃ devarajjacakkavattirajjādīpamādaṭṭhānaṃ āgamma bhusaṃ pamattā honti, tathāpi sotāpattimaggañāṇena abhisāṅkhāraviññāṇassa nirodhena ṭhapetvā satta bhava anamatagge saṃsāre ye uppajjeyyūṃ nāmañca rūpañca, tesam niruddhattā na aṭṭhamam bhavaṃ ādiyanti, sattamabhaveyeva pana vipassanaṃ ārabhitvā arahattaṃ pāpuṇanti attho.

Yathindakhīloti ettha yathāti upamāvacanaṃ. Indakhīloti nagaradvārathirakaraṇatthaṃ ummārabbhantare aṭṭha vā dasa vā hatthe pathaviṃ khaṇitvā ākoṭitassa sārādārumayassa thambhassetam adhivacanaṃ. Pathavissito siyāti gambhīranemitāya anto pavisitvā bhūminissito siyā bhavye. Catubbhi vātehi catūhi disāhi āgatavātehi. Asampakampiyoti kompetum vā cāletum vā asakkuṇeyyo. Tathūpamaṃ...pe... passatīti yo cattāri ariyasaccāni paññāya

ajjhogāhetvā passati, taṃ sappurisaṃ uttamapurisaṃ tathā dassanato
sabbatitthiyavādavātehi asampakampiyatāya tathūpamaṃ
yathāvuttaindakhīlūpamaṃ vadāmīti attho.

Sotāpattiyaṅgehīti ariyasotāpajjanassa aṅgabhūtehi. Ariyasāvakoti ariyassa
buddhassa bhagavato saddhammassavanante jātattā ariyasāvako. Khīṇanirayomhīti
khīṇanirayo amhi. Khīṇāpāyaduggativinipātoti idaṃ nirayādīnaṃyeva
vevacanasena vuttaṃ. Nirayādayo hi vaḍḍhisāṅkhātato ayato apētattā apāyā.
Dukkassa gati paṭisaraṇanti duggatiyo. Dukkaṭṭakārino vivasā ettha nipatantīti
vinipātā. Sotaṃ ariyamaggaṃ ādito patto adhigatoti sotāpanno. Akuppadhammatāya
maggaphalānaṃ puthujjanabhāvasaṅkhāte virūpe na nipatanasabhāvoti
avinipātadhammo. Tato eva dhammaniyāmena niyatatāya niyato.
Uparimaggattayasāṅkhātā sambodhi avassaṃ pattabbatāya assa paraṃ ayanam gati
paṭisaraṇanti sambodhiparāyaṇo.

Nivīṭṭhātīdīni padāni aññamaññavevacanāneva. Sahadhammiyāti sabrahmacārino.
Ariyakantehīti ariyānaṃ kantehi piyehi manāpehi. Pañca sīlāni hi ariyasāvakānaṃ
kantāni honti, bhavantarepi avijahanato. Tāni sandhāyetaṃ vuttaṃ. Sabbopi
panettha saṃvaro labbhatiyeva. Sotāpannohamasmīti idaṃ desanāsīsameva.
Sakadāgāmiādayopi “sakadāgāmīhamasmī”tiādīnā nayena byākarontiyeva. Yato
sabbesampi sikkhāpadāvirodhena yuttaṭṭhāne byākaraṇaṃ anuññātamevāti.

Yassindriyānīti yassa ariyapuggalassa saddhādīni indriyāni. Subhāvitānīti
ariyamaggabhāvanāvasena suṭṭhu bhāvitāni. Ajjhataṃ bahiddhā cāti
orambhāgiyānaṃ uddhambhāgiyānañca saṃyojanānaṃ pajahanavasena. Tenāha
“sabbaloke”ti. Nibbijjhāti nibbijjhītvā paṭivijjhītvā.

Dhammapadānīti dhammakotṭhāsāni. Anabhijjhā dhammapadaṃ nāma alobho vā
alobhasīsena adhigatajhānavipassanāmaggaḥalanibbānāni vā dasaasubhavasena vā
adhigatajhānādīni anabhijjhā dhammapadaṃ. Catubrahmavīhārasena adhigatāni
abyāpādo dhammapadaṃ. Dasānussatiāhārepaṭikkūlasaṅgāvasena adhigatāni
sammāsati dhammapadaṃ. Dasakasiṇānāpānavasena adhigatāni sammāsamādhī
dhammapadaṃ.

Pañca chindeti heṭṭhā apāyupapattisaṃvattanikāni pañca orambhāgiyasamyojanāni
pāde baddharajjuṃ viya puriso satthena heṭṭhā maggattayena chindeyya. Pañca
jaheti uparidevalokasampāpakāni pañca uddhambhāgiyasamyojanāni puriso gīvāya
baddharajjuṃ viya arahattamaggena jaheyya chindeyyevāti attho. Pañca cuttari
bhāvayeti uddhambhāgiyasamyojanānaṃ pahānatthāya saddhādīni pañcindriyāni
uttari bhāveyya. Pañca saṅgātigoti evaṃ sante pañcannaṃ
rāgadosamohamānadiṭṭhisāṅgānaṃ atikkamanena pañcasaṅgātigo hutvā bhikkhu
“oghatiṇṇo”ti vuccati, nittiṇṇacaturōghoti vuccatīti attho.

Anaññātaṃ appaṭividdhaṃ catusaccadhammaṃ, amatapadaṃyeva vā ñassāmi
jānissāmīti paṭipannassa paṭhamamaggaṭṭhassa indriyanti
anaññātaññassāmītiindriyaṃ. Paṭhamamaggañāṇaṇhi taṃpubbabhāgavasena evaṃ
vuttaṃ. Ājānāti paṭhamamaggena ñātamariyādaṃ anatikkamītvā jānātīti añño, tassa
indriyanti aññindriyaṃ, heṭṭhā tīsu phalesu, upari tīsu maggesu ca ñāṇassetam
adhivacanaṃ. Aññātāvino catūsu saccesu niṭṭhitakiccasa arahato indriyanti
aññātāvindriyaṃ, aggaḥphalañāṇassetam adhvavacanaṃ. Anabhisametassāti
appaṭividdhassa. Abhisamayāyāti paṭivedhāya.

116. Bālalakkhaṇānīti bālassa upalakkhaṇakāraṇāni. Bālanimittānīti “bālo aya”nti gahetuṃ nimittāni kāraṇāni. Bālāpadānānīti bālassa porāṇāni viruḷhāni kammāni. “Duccintitacintī”tiādīsu duccintitaṃ abhijjhaṃ byāpādaṃ micchādassanañca cintetīti duccintitacintī. Dubbhāsitaṃ musāvādādiṃ bhāsatīti dubbhāsitaḥhāsi. Dukkaṭaṃ pāṇātipātādikammaṃ karotīti dukkaṭakammakārī. Vuttavipariyāyena sukkapakkho veditabbo.

Bhiyyoti uparūpari. Pakujjheyyunti virujjheyyuṃ. “Pakuppeyyu”ntipi pāṭho. Bhusenāti daḷhena. Daṇḍenāti daṇḍadānena. Dhīroti paṇḍito sappaññajātiko. Nisedhayeti paṭibāheyya. Puna kiñci kātuṃ vattuṃ vā asamatthaṃ kareyyāti attho.

Paranti paccatthikaṃ. Yo sato upasammatīti yo satimā hutvā upasammati, tassa upasamaṃyevāhaṃ bālassa paṭisedhanaṃ maññāmīti attho.

Vajjanti dosaṃ. Yadā naṃ maññatīti yasmā naṃ maññati. Ajjhāruhatīti ajjhottharati. Gova bhiyyo palāyinenti yathā goyūthe tāvadeva dve gāvo yujjhante gogaṇo olokento tiṭṭhati yāva na eko palāyati, yadā pana palāyati, atha taṃ palāyīnaṃ sabbo gogaṇo bhiyyo ajjhottharati, evaṃ dummedho khamantaṃ bhiyyo ajjhottharatīti attho.

Sadatthaparamāti sakatthaparamā. Khantiyā bhiyyo na vijjatīti tesu sakatthaparamesu atthesu khantito uttaritaro añño attho na vijjati. Tamāhu paramaṃ khantinti yo balavā titikkhati, tassa taṃ khantiṃ paramaṃ āhu. Bālabalaṃ nāma aññānabalaṃ. Taṃ yassa balaṃ, abalameva taṃ, na taṃ balanti āhu kathenti dīpenti. Dhammaguttassāti dhammena rakkhitassa dhammaṃ vā rakkhantassa. Paṭivattāti paṭippharivā vattā, paṭipparivā vā yaṃ vā taṃ vā vadeyyāsi. Dhammaṭṭhaṃ pana cāletuṃ samattho nāma natthi. Tasseva tena pāpiyoti tena kodhena tasseva puggalassa pāpaṃ hoti. Katarassāti? Yo kuddhaṃ paṭikujjhati, tassa. Tattha kuddhanti sampadāne upayogavacanaṃ, kuddhassāti attho. Tikicchantaṃ ekavacane bahuvacanaṃ, tikicchantaṃ attho. Janā maññantīti evarūpaṃ attano ca parassa cāti ubhinnaṃ atthaṃ tikicchantaṃ nipphādentāṃ puggalaṃ “bālo aya”nti andhabālaputhujjanā evaṃ maññanti. Ye dhammassa akovidāti ye catusaccadhamme akovidā acchekā, te evaṃ maññantīti attho.

117. Pattanti adhigataṃ etarahi anubhuyyamānaṃ kāmūpakaraṇaṃ pattabbanti tadeva anāgate adhigantabbaṃ anubhavitabbaṃ, ubhayametaṃ rajānukiṇṇanti tadubhayampi rāgarajādīhi avakiṇṇaṃ. Āturassāti rāgādikilesāturassa. Anusikkhatoti kilesabahulapuggale anusikkhato. Ye ca sikkhāsārāti ye yathāsamādinnaṃ sīlavatādisaṅkhātaṃ sikkhaṃ sārato gahetvā ṭhitā. Tenāha - “sīlaṃ vataṃ jīvitaṃ brahmacariya”nti. Tattha yaṃ “na karomī”ti oramati, taṃ sīlaṃ. Yaṃ vesabhojanakiccacaraṇādi, taṃ vataṃ. Jīvantanti ājīvo. Brahmacariyanti methunavirati. Upaṭṭhānasārāti etesaṃ sīlādīnaṃ anuṭṭhānasārā. Etehi eva saṃsārasuddhīti tāni sārato gahetvā ṭhitāti attho.

Iccete ubho antāti iti sīlabbataparāmāsamukhena attakilamathānuyogo, kāmesu anavajjasaññitāmukhena kāmasukhallikānuyogo cāti ete ubho antā. Te ca kho yathākkamaṃ āyatiṃ pattabbe, etarahi patte ca rāgarajādiokiṇṇe kāmaguṇe allīnehi kilesāturaṇaṃ anusikkhantehi, sayañca kilesātureheva paṭipajjitabbā, tato eva ca te kaṭasivaḍḍhanā aparāparaṃ jarāmaraṇehi sivathikāya vaḍḍhanasīlā ekanteneva kaṭasiṃ vaḍḍhenti, sayam vaḍḍhantā pare ca antadvaye samādapentā vaḍḍhāpentī cāti attho.

Ubho ante anabhiññāyāti yathāvutte ubho ante ajānitvā. Olīyanti eketi “sassato attā ca loko cā”ti olīyanatanhābhīnivesavasena avalīyanti ekacce. Atidhāvanti eketi ekacce - “ucchijjati vinassati attā ca loko cā”ti atidhāvanābhīnivesavasena atikkamanti.

Na amaññimsu tesañca taṇhādimaññanānaṃ pahīnattā. Tato eva anupādāparinibbānato tividhampi vaṭṭaṃ tesam paññāpanāya natthīti.

Jaññāti jāneyya. Saṃyujeti saṃyojeyya. Mānusi manussānaṃ idanti mānusaṃ, manussabhavapariyāpannaṃ. Kiñhi tassa sakaṃ hotīti tassa maccumukhaṃ pavisantassa sattassa kiṃ aññaṃ sakaṃ nāma aññatra kalyāṇakammato. Kammassakā hi sattā. Tenāha - “tasmā kareyya kalyāṇa”ntiādi. Tattha samparāyikanti samparāyaphalanibbattaṃ.

118. Ime dhammāti ime kusalā vā akusalā vā dhammā. Evaṃgahitāti evaṃ samādinnaṃ uppāditā. Idaṃ phalanti idaṃ itṭhaviṇṇaṃ anitṭhaviṇṇaṃ phalaṃ. Ayamattoti ayaṃ vuḍḍhi, ayaṃ hānīti attho. Aññaṃpi evaṃjātiyanti ekaṃsabyākaraṇīyaṃ vadati.

Ākaṅkhato na jāneyyunti tattha yena hetunā bhagavato yā ākaṅkhā, sā aññesaṃ avisayoti āha - “kintaṃ bhagavā ākaṅkhatīti. Idaṃ avisajjanīya”nti.

Ettakoti etaparimāṇo. Sīlakkhandheti sīlakkhandhahetu. “Sīlakkhandhenā”tipi pāṭho. Sesapadesupi eseva nayo. Iriyāyanti kāyavacīsamācāre. Pabhāveti ānubhāve. Hitesitāyanti mettāya. Iddhiyanti iddhividhāya. Ettakā buddhaguṇā, te ca paccekaṃ evaṃpabhāvā. Tathā maggaṃ phalanibbānāni evamānubhāvāni. Ariyasaṅgho evaṃvidhaguṇehi yuttoti.

Tiṇṇaṃ ratanānaṃ mahānubhāvatā na sabbathā aññesaṃ visayo, bhagavato eva visayoti āha - “buddhavisayo avisajjanīyo”ti. Tena yo aññaṃpi attho buddhavisayo, so avisajjanīyoti dasseti. Vuttaññetaṃ bhagavatā - “buddhavisayo acinteyyo na cintetabbo, yaṃ cinto ummādaṃ vighātassa bhāgī assā”ti. Katamā pubbā koṭṭi avisajjanīyanti “katamā pubbā koṭṭi”ti kenaci kataṃ pucchanaṃ avisajjanīyaṃ. Kasmā? Saṃsāraṃ purimāya koṭṭiyā abhāvato. Tenevāha - “purimā, bhikkhave, koṭṭi na paññāyati”ti. Tattha na paññāyati na dissati, na upalabbhatīti attho. Na paññāyati aññaṃ aññavisayo na hotīti pana atthaṃ sandhāya “na paññāyati sāvakaṇaṃ aññavekallenā”tiādi vuttaṃ. Tattha attūpanāyikāti attā upanetabbo etissāti attūpanāyikā. Natthi buddhānaṃ bhagavantānaṃ avijānanāti etena purimāya koṭṭiyā abhāvato eva na paññāyati, na tattha aññaṃ paṭighātoti dasseti.

Yaṃ pana atthi, taṃ aññesaṃ appameyyampi bhagavato na appameyyanti bhagavato sabbattha appaṭihataññānaṃ dassetuṃ “yathā bhagavā kokālikāṃ bhikkhuṃ ārabbhā”tiādimāha. Tattha aññataraṃ bhikkhūti nāmagottena apākaṭaṃ. “Kīva dīghaṃ nu kho, bhante, padume niraye āyuppaṃāṇa”nti paññaṃ pucchitvā nisinnaṃ ekaṃ bhikkhuṃ evamāhāti. Etthāyaṃ pāṭhaseso - dīghaṃ kho, bhikkhu, padume niraye āyuppaṃāṇaṃ, taṃ na sukaraṃ saṅkhātumaṃ “ettakāni vassāni”ti vā “ettakāni vassasatāni”ti vā “ettakāni vassasahasāni”ti vāti. Sakkā pana, bhante, upamā kātunti. “Sakkā bhikkhū”ti bhagavā avoca. Seyyathāpi, bhikkhu, vīsatikhāriko kosalaṃ tilavāho. Tato puriso vassasatassa vassasatassa accayena ekamekaṃ tilaṃ uddhareyya. Khippataraṃ kho

so, bhikkhu, vīsatickhāriko kosalako tilavāho iminā upakkamena parikkhayam pariyādānam gaccheyya, na tveva eko abbudo nirayo. Seyyathāpi, bhikkhu, vīsati abbudā nirayā, evameko nirabbudo nirayotiādi.

Tattha vīsatickhārikoti māgadhakena patthena cattāro patthā kosalaratthe eko pattho hoti. Tena patthena cattāro patthā āḷhakaṃ, cattāri āḷhakāni doṇaṃ, catudoṇā mānikā, catumānikā khārī. Tāya khāriyā vīsatickhāriko tilavāho. Tilavāhoti tilasakaṭaṃ. Abbudo nirayoti abbudo nāma eko paccekanirayo natthi, avīcimhi eva pana abbudagaṇanāya paccanokāso “abbudo nirayo”ti vutto. Esa nayo nirabbudādīsupi.

Tattha vassagaṇanāpi evaṃ veditabbā - yathā hi sataṃsatasahassāni koṭi hoti. Evaṃ sataṃsatasahassakoṭiyo pakoṭi nāma. Sataṃsatasahassapakoṭiyo koṭipakoṭi nāma. Sataṃsatasahassakoṭipakoṭiyo nahutaṃ. Sataṃsatasahassanahutāni ninnahutaṃ. Sataṃsatasahassāni ninnahutāni eko abbudo. Tato vīsatiḡuṇo nirabbudo. Esa nayo sabbattha. Ayaṅca gaṇanā aparicitānaṃ dukkarāti vuttaṃ - “taṃ na sukaraṃ saṅkhātu”nti. Keci pana “tattha tattha paridevanānattena kammakāraṇanānattenapi imāni nāmāni laddhānī”ti vadanti. Apare “sītanarakā ete”ti. Cittaṃ āghātetvāti cittaṃ padūsetvā.

119. Kathaṃ jinoti pakārapucchā. Kena jinoti kāraṇapucchā. Kena kāraṇena kena hetunā kāya paṭipattiyā jinoti pucchati. Kathanti pana kena pakārena kiṃ atītānaṃ, udāhu anāgatānaṃ paccuppannānaṃ kilesānaṃ pahānena jinoti pucchati, tasmā taṃ “visajjanīya”nti vuttaṃ. Katamo jinoti kiṃ rūpaṃ jino, udāhu vedanā saññā saṅkhārā viññāṇaṃ jino. Rūpādivinimutto vā añño jino, yo “attā”ti vuccatīti imamatthaṃ sandhāyāha “avisajjanīya”nti. Kittakoti pamāṇato kiṃparimāṇo.

Atthi tathāgatoti atthi satto. Yvāyamāyasmā “evaṃnāmo evaṃgotto”ti pañcakkhandhe upādāya paññapīyati, tassa puggalassa adhippetattā vuttaṃ “visajjanīya”nti. Rūpaṃ tathāgatoti rūpaṃ attāti sakkāyadiṭṭhivasena pucchatīti katvā vuttaṃ “avisajjanīya”nti. Iminā nayena sabbapadesu attho veditabbo.

120. Bālaṃ pīṭhasamāruḷhantiādīni sāmīatthe upayogavacanāni. Kāyena duccaritānīti kāyena duṭṭhu katāni. Olabbhantīti avalambanti avatthariyanti. Sesapadadvayaṃ tasseva vevacanaṃ. Olambanādiākārena hi tāni upaṭṭhahanti, tasmā evaṃ vuttaṃ. Mahatanti mahantānaṃ. Pathaviyaṃ olambantīti pathavitale pattharanti. Sesapadadvayaṃ tasseva vevacanaṃ. Pattharaṇākāroyeva hesa. Tatra, bhikkhave, bālassāti tasmīṃ upaṭṭhahanākāre bālassa evaṃ hoti.

Lābhā vo, bhikkhave, ye ime tumhehi paṭiladdhā manussattasaddhāpaṭilābhādayo, lābhā vo tumhākaṃ lābhā eva. Suladdhanti yampidaṃ pabbajitvā catupārisuddhisīlādisampādanaṃ laddhaṃ, tampi suladdhaṃ. Khaṇo vo paṭiladdhoti aṭṭhaakkhaṇavajjito navamoyaṃ khaṇo paṭiladdho maggabrahmacariyavāsāya. “Diṭṭhā mayā”tiādīnā ekadesanidassanena aṭṭha akkhaṇe vibhāveti.

121. Yaḥiṃ yahinti yaṃ yaṃ duggatiṃ yo gacchati. So naṃ adhammoti yo adhammo tena carito, so naṃ adhammacāriṃ puggalaṃ. Hanātīti bādhati.

Appesakkhatāti appānubhāvatā. Dubbaṇṇatāti virūpatā bībhacchatā. Duppaññatāti nippaññatā ahetukapaṭisandhivasena eḷamūgatā.

122. Vācānurakkhīti catunnaṃ vacīduccaritānaṃ parivajjanena vācānurakkhī. Abhiijhādīnaṃ anuppādanena manasā suṭṭhu saṃvuto. Pāṇātipātādayo pajahanto kāyena ca akusalaṃ na kayirā, ete tayo kammaapathe visodhaye. Evaṃ visodhento hi sīlakkhandhādīnaṃ esakehi buddhādīhi isihi paveditaṃ ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ ārādheyyāti. Dukkaṭanti kāyena vācāya manasā ca dukkaṭaṃ sāvajjaṃ dukkhudrayaṃ duggatisaṃvattaniyaṃ kammaṃ yassa natthi. Saṃvutaṃ tīhi ṭhānehīti etehi tīhi kāraṇehi kāyaduccaritādīnaṃ pavesanivāraṇato pihitaṃ, taṃ ahaṃ “brāhmaṇa”nti vadāmīti.

Accantadussīlyanti ekantadussīlabhāvo. Gihī vāpi jātito paṭṭhāya dasa akusalakammaapathe karonto, pabbajito vāpi upasampannadivasato paṭṭhāya garukāpattiṃ āpajjamāno accantadussīlo nāma. Idha pana yo dvīsu tīsu attabhāvesu dussīlo, tassa gatiyā āgataṃ dussīlabhāvaṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. Dussīlabhāvoti cettha dussīlassa cha dvārāni nissāya uppannā taṇhā veditabbā. Māluvā sālamiyotthanti yassa puggalassa taṃ taṇhāsaṅkhātaṃ dussīlyaṃ. Yathā nāma māluvā sālaṃ otthataṃ deve vassante pattehi udakaṃ paṭicchitvā saṃbhañjanavasena sabbatthakameva pariyanandhati, evaṃ attabhāvaṃ otthataṃ pariyanandhitvā ṭhitaṃ so māluvāya saṃbhañjitvā bhūmiyaṃ pātiyamāno rukkho viya tāya dussīlyasaṅkhātāya taṇhāya saṃbhañjitvā apāyesu pātiyamāno, yathā naṃ anattakāmo diso icchatī, tathā attānaṃ karoti nāmāti attho.

“Attanā hi kata”nti gāthāya ayaṃ saṅkhepattho -yathā pāsāṇamayaṃ pāsāṇasambhavaṃ vajiraṃ tameva asmamayaṃ maṇiṃ attano utṭhānatṭhānaṅkhātaṃ pāsāṇamaṇiṃ khāyitvā chiddāchiddaṃ khaṇḍākhandaṃ katvā aparibhogaṃ karoti, evamevaṃ attanā kataṃ attani jātaṃ attasambhavaṃ pāpaṃ dummedhaṃ nippaṇṇaṃ puggalaṃ catūsu apāyesu abhimatthati kantati viddhaṃsetīti.

Niseviyāti katvā. Garahāti gārayhā. Bālamatīti mandabuddhino. Khayā ca kammassāti kammakkhayakaraṇāṇena kammassa khepanato. Vimuttacetasoti samucchavedavimuttiyā paṭippassaddhivimuttiyā ca vimuttacitto. Nibbanti te jotirivindhanakkhayāti yathā nāma anupādāno jātavedo nibbāyati, evamevaṃ abhisāṅkhārassa viññāṇassa anavasesakkhayā nibbāyati.

123. “Yathāpi bhamaro”ti gāthāyaṃ bhamaroti yā kāci madhukarajāti. Pupphanti pupphārāme caranto pupphañca tassa vaṇṇaṇca gandhañca aheṭṭhayaṃ aheṭṭhayanto avināsento caratīti attho. Evaṃ caritvā ca paleti rasamādāyāti yāvadattaṃ rasaṃ pivitvā aparaṃpi madhukaraṇatthāya rasaṃ gahetvā ḍeti. So ekaṃ vanagahanaṃ ajjhogāhetvā rukkhasusirādīsu taṃ rajamissakaṃ rasaṃ ṭhapetvā anupubbena madhurarasaṃ madhuṃ karoti, na tassa pupphārāme caritapaccayā pupphaṃ vā tassa vaṇṇo vā gandho vā vinassati, atha kho pupphaṃ pākātikameva hoti. Evaṃ gāme munī careti evaṃ sekkho asekkho vā anagāriyamuni kulapaṭipāṭiyā gāme bhikkhaṃ gaṇhanto careyyāti attho. Na hi tassa gāme caraṇapaccayā saddhāhāni vā bhogahāni vā hoti, saddhāpi bhogāpi pākātikāva honti. Evaṃ caritvā ca pana gāmato nikkhamitvā bahigāme udakaphāsukaṭṭhāne saṅghāṭiṃ paṇṇapetvā nisinno akkhabhañjana- vaṇalepanaputtamaṃsūpamavasena paccavekkhanto piṇḍapātaṃ paribhuñjitvā tathārūpaṃ vanasaṇḍaṃ anupavisitvā ajjhattikakammaṭṭhānaṃ sammāsanto maggaphalāni hatthagatāneva karoti. Asekkhamuni pana diṭṭhadhammasukhavihāraṃmanuyuñjati. Ayamassa bhamarena madhukarena sarikkhatā. Khīṇāsavo panettha adhippetoti.

Pātimokkhasaṃvarasaṃvuto viharatīti yo naṃ pāti rakkhati, taṃ mikkheti moceti āpāyikādīhi dukkhehīti pātimokkho. So eva kāyikavācasikassa vītikamassa saṃvaraṇato pidahanato saṃvaro. Tena pātimokkhasaṃvarena saṃvuto samannāgato hutvā sabbiriyāpathesu carati. Ācāragocarasaṃpannoti ācārena ca gocarena ca saṃpanno. Aṇumattesūti appamattakesu. Vajjesūti akusaladhammesu. Bhayadassāvīti bhayaṃ dassī. Samādāya sikkhati sikkhāpadesūti sikkhāpadesu yaṃ kiñci sikkhitabbaṃ, taṃ sabbhaṃ sammā ādiyitvā sikkhati.

Kāyakammavacīkammena samannāgato, kusaleṇa parisuddhājīvoti ettha ācāragocaraggahaṇeneva kusale kāyakamme vacīkamme ca gahitepi yasmā idaṃ ājīvapārisuddhisīlaṃ na ākāśādīsu uppajjati, kāyavacīdvāresu eva pana uppajjati, tasmā tassa uppattidvāradassanatthaṃ “kāyavacīkammena samannāgato, kusaleṇa”ti vuttaṃ. Yasmā pana tena samannāgato, tasmā parisuddhājīvo, ājīvapārisuddhipi sīlamevāti dassanatthaṃ etaṃ vuttaṃ. Vuttañhetuṃ - “katame ca thapati kusale sīlā? Kusaleṇa kāyakammaṃ kusaleṇa vacīkammaṃ, parisuddhaṃ ājīvampi kho ahaṃ thapati sīlasmiṃ vadāmi”ti. Āraddhavīriyoti yassa kāyikaṃ cetasaṅgaṇikaṃ vīriyaṃ āraddhaṃ hoti, so “āraddhavīriyo”ti vuccati. Tattha yo gaṇasaṅgaṇikaṃ vinodetvā catūsu iriyāpathesu aṭṭhaārambhavattthivasena ekako hoti, tassa kāyikaṃ vīriyaṃ āraddhaṃ nāma hoti. Yo cittasaṅgaṇikaṃ vinodetvā aṭṭhasamāpattivasena ekako hoti, gamanādīsu uppannakilesaṃ uppannatthāneyeva niggaṇhitvā jhānaṃ nibbatteti, tassa cetasaṅgaṇikaṃ vīriyaṃ āraddhaṃ nāma hoti. Evaṃ āraddhavīriyo. Thāmaṇatīti thitimaṃ. Daḥaparakkamoti thiraparakkamo. Anikkhittadhuro...pe... sacchikiriyāyāti saṃkilesadhammānaṃ pahānatthaṃ vodānadhammānaṃ sampādanatthaṃ, paccakkhakarāṇatthaṃ ca dhuraṃ anikkhipitvā vīriyaṃ ussukkāpento viharati. Paññavāti pañcannaṃ khandhānaṃ udayabbayapariggāhikāya paññāya samannāgato. Tenāha “udayatthagāminiyā”ti.

Natthi puttasaṃpemaṃ pemaṃ mātāpitara virūpepi attano puttake suvaṇṇabimbakaṃ viya maññanti mālāguḷe viya sīsādīsu katvā pariharamānā. Tehi uhaditāpi omuttitāpi gandhavilepanaṃ paṭicchantaṃ viya somanassaṃ āpajjanti. Tenāha - “natthi puttasaṃpemaṃ pema”nti. Puttapemena samaṃ pemaṃ nāma natthīti vuttaṃ hoti. Gosamitanti gohi samaṃ godhanasadiṣaṃ aññaṃ dhaṇaṃ nāma natthi. Sūriyasamā ābhāti sūriyābhāya samā añña ābhā nāma natthi. Samuddaparamāti ye keci aññe sarā nāma, sabbe te samuddaparamā. Samuddo tesāṃ uttamo, samuddasadiṣaṃ aññaṃ udakaṃ nidānaṃ nāma natthi bhagavāti vadati.

Yasmā pana attapemena samaṃ pemaṃ natthi. Mātāpitara hi chaḍḍetvāpi puttadhītara aposetvā attānameva posenti. Dhaññaṇa ca samaṃ dhaṇaṃ nāma natthi. Tathārūpe hi kāle hiraññasuvaṇṇādīnipi gomahimsādīnipi dhaññaṇaggaṇatthaṃ dhaññasāmikānameva santikaṃ gahetvā gacchanti. Paññāya ca samā ābhā nāma natthi. Sūriyādayo hi ekadesaṃyeva obhāsentī, paccuppannameva ca tamaṃ vinodenti, paññā pana dasasahassimpī lokadhātum ekapajjotaṃ kātum sakkoti, atītaṃsādipaṭicchādakaṇca tamaṃ vidhamati. Meghavuṭṭhiyā ca samo saro nāma natthi. Nadī vā hi hotu taḷākādīni vā, vuṭṭhisamo saro nāma natthi. Meghavuṭṭhiyā hi pacchinnāya mahāsamudde aṅgulipabbatemaṇamattampi udakaṃ na hoti, vuṭṭhiyā pana pavattamānāya yāva ābhassarabhavanāpi ekodakaṃ hoti. Tasmā bhagavā devatāvacaṇaṃ paṭikkhipanavasena paṭigāthaṃ vadanto “natthi attasaṃpemaṃ pema”ntiādimāha.

124. Kiṃsūda bhītāti kiṃ nu bhītā. Maggo canekāyatano pavuttoti atthatiṃsārammaṇavasena anekehi kāraṇehi maggo kathito, evaṃ sante kissa bhītā hutvā ayaṃ janatā dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo aggahesīti vadati. Bhūripaññāti bahupañña ussannapañña. Paralokaṃ na bhāyetaṃ imasmā lokā paralokaṃ gacchanta na bhāyeyya.

Paṇidhāyāti ṭhapetvā. Gharamāvasantoti anāthapiṇḍikādayo viya bahvannapāne ghare vasanto. Saṃvibhāgīti accharāya gahitampi nakhena phāletvā parassa datvāva bhuñjanasīlo. Vadaññūti yācakānaṃ yācanavasena vuttavacanaññū, vacanīyo vā. Ettha ca vācanti cattāri vacīsucaritāni gahitāni. Mananti tīṇi manosucaritāni. Kāyenāti tīṇi kāyasucaritāni. Ime dasa kusalakammāpathā pubbasuddhiaṅgaṃ nāma. “Bahvannapānaṃ gharamāvasanto”ti iminā yaññaupakkharo gahito. Saddhoti ekaṃ aṅgaṃ, mudūti ekaṃ, saṃvibhāgīti ekaṃ, vadaññūti ekanti imāni cattāri aṅgāni sandhāya “etesu dhammesu ṭhito catūsū”ti āha.

Aparo nayo - “vāca”ntiādīni tīṇi aṅgāni, “bahvannapāna”nti iminā yaññaupakkharova gahito, “saddho mudu saṃvibhāgī vadaññū”ti ekaṃ aṅgaṃ.

Aparo dukanayo nāma hoti - “vācaṃ manañcā”ti ekaṃ aṅgaṃ, “kāyena pāpāni akubbamāno bahvannapānaṃ gharamāvasanto”ti ekaṃ, “saddho mudū”ti ekaṃ, “saṃvibhāgī vadaññū”ti ekanti etesu catūsū dhammesu ṭhito dhamme ṭhito nāma hoti. So ito paralokaṃ gacchantona bhāyati.

Kāyasamācārampītiādi pātimokkhasaṃvaradassanaṃ. Tattha duvidhenāti dvividhena, dvīhi koṭṭhāsehi attho. Jaññāti jāneyya. Sīlakathā ca nāmesā kammāpathavasena vā paṇṇattivasena vā kathetabbā. Tattha kammāpathavasena tāva kathentena asevitabbakāyasamācāro pāṇātipātādinādanamicchācārehi kathetabbo. Paṇṇattivasena kāyadvāre paññattasikkhāpadaavītikkamavasena. Sevitabbakāyasamācāro pāṇātipātādiveramaṇīhi ceva kāyadvāre paññattasikkhāpadaavītikkamena ca kathetabbo.

Asevitabbavacīsamācāro musāvādādivacīduccaritena ceva vacīdvāre paññattasikkhāpadaavītikkamena ca kathetabbo. Sevitabbavacīsamācāro musāvādādiveramaṇīhi ceva vacīdvāre paññattasikkhāpadaavītikkamena ca kathetabbo.

Pariyesanā pana kāyavācāhi pariyesanā eva, sā kāyavacīsamācārāggahaṇena gahitāpi yasmā ājīvaṭṭhamakasīlaṃ nāma etasmiṃyeva dvāradvaye uppajjati, na ākāse, tasmā ājīvaṭṭhamakasīladassanattamaṃ visumaṃ vuttā. Tattha nasevitabbapariyesanā anariyapariyesanāya kathetabbā, sevitabbapariyesanā ariyapariyesanāya. Vuttañhetamaṃ - “katamā ca, bhikkhave, anariyapariyesanā? Idha, bhikkhave, ekacco attanā jātiddhammo samāno jātiddhammaṃyeva pariyesatī”tiādi. Tathā “katamā ca, bhikkhave, ariyapariyesanā? Idha, bhikkhave, ekacco attanā jātiddhammo samāno jātiddhamme ādīnavaṃ veditvā ajātaṃ anuttaraṃ yogakkhemaṃ nibbānaṃ pariyesatī”tiādi.

170. Maggānaṭṭhaṅgikoti jaṅghamaggādayo vā hontu dvāsaṭṭhiditṭhigatamaggā vā, sabbesampi maggānaṃ sammādiṭṭhiādīhi atṭhahi aṅgehi micchādiṭṭhiādīnaṃ atṭhannaṃ pāpadhammānaṃ pahānakaro nirodhaṃ ārammaṇaṃ katvā catūsūpi saccesu dukkhaparijānanādikiccaṃ sādhayamāno atṭhaṅgiko maggo seṭṭho uttamo. Saccānaṃ caturo padāti “saccaṃ bhaṇe na kujjheyyā”ti āgataṃ vacīsaccaṃ vā hotu,

“sacco brāhmaṇo, sacco khattiyo”tiādibhedam sammutisaccaṃ vā, “idameva saccaṃ moghamañña”nti diṭṭhisaccaṃ vā, “ekañhi saccaṃ na dutiyamatthī”ti vuttaṃ paramatthasaccaṃ vā hotu. Sabbesampi imesaṃ saccānaṃ parijānitabbaṭṭhena pahātabbaṭṭhena sacchikātabbaṭṭhena bhāvetabbaṭṭhena ekapaṭivedhaṭṭhena tathapaṭivedhaṭṭhena ca “dukkhaṃ ariyasacca”ntiādayo caturo padā seṭṭhā nāma. Virāgo seṭṭho dhammānanti “yāvatā, bhikkhave, dhammā saṅkhatā vā asaṅkhatā vā, virāgo tesam dhammānaṃ aggamakkhāyatī”ti vacanato nibbānasaṅkhāto virāgo sabbadhammānaṃ seṭṭho. Dvipadānañca cakkhumāti sabbesampi devamanussādibhedānaṃ dvipadānaṃ pañcahi cakkhūhi cakkhumā bhagavāva seṭṭhoti.

Aggānīti uttamāni. Yāvatāti yattakā. Apadāti nippadā ahimacchādayo. Dvipadāti manussapakkhijātādayo. Catuppadāti hatthiassādayo. Bahuppadāti satapadiādayo. Rūpinoti kāmāvacararūpāvacarasattā. Asaññinoti asaññībhava nibbattasattā. Nevasaññīnāsaññinoti bhavagge nibbattasattā. Aggamakkhāyatīti guṇehi aggo uttamo seṭṭho akkhāyati.

Asaṅkhatānanti nibbānameva vuttaṃ. Virāgotiādīni ca nibbānasseva nāmāni. Tañhi āgamma sabbe kilesā virajjanti, sabbe rāgamadādayo madā nimmadā honti abhāvaṃ gacchanti, sabbā pipāsā vinayaṃ upenti, sabbe ālayā samugghātaṃ gacchanti, vaṭṭāni upacchijjanti, taṇhā khīyati, sabbapariḷāhā vūpasammanti, vaṭṭadukkhaṃ nirujjhati nibbāyati. Tasmā taṃ etāni nāmāni labhatīti.

Dhammo ca kusalakhatoti tassa satthuno dhammo ca kusalo anavajjo, anavajjattā eva paṭipakkhehi rāgādīhi kilesehi sabbatitthiyavādehi ca aparikkhato. Tāni tīṇi visissareti etāni tīṇi ratanāni loke sabbaratanehi visissanti guṇavasena sabbalokaṃ atisentīti attho.

Samaṇapadumasañcayo gaṇoti padumasadisānaṃ ariyasamaṇānaṃ samūhasaṅkhāto gaṇo. Padumanti hi paripuṇṇasatapattassa saroruhassa nāmaṃ. Ariyapuggalā ca sabbathāpi paripuṇṇaguṇāti padumasadisā vuttā. Vidūnaṃ sakkatoti vidūhi paṇḍitehi sakkato. Naravaradamakoti naravaro ca purisānaṃ damako nāyako cāti attho. Lokassa uttarīti lokassa upari ṭhitāni, sabbaloke uttamānīti attho.

Nirupadāhoti rāgapariḷāhādīhi anupadāho. Saccanāmoti avitathanāmo yathābhuccaguṇehi āgatanāmo. Sabbābhībhūti sabbalokaṃ attano guṇehi abhībhavitvā ṭhito. Saccadhammoti vaṭṭato ekantanissaraṇabhāvena avitatho saha pariyattiyā navavidhopi lokuttaradhammo, tato eva natthañño tassa uttarīti tassa uttari adhikaguṇo añño ca dhammo natthīti attho. Ariyasaṅghova niccaṃ sabbakālaṃ vidūhi sabbapaṇḍitehi pūjito.

“Ekāyana”nti gāthāya ekāyananti ekaṃ maggaṃ. Maggassa hi -

“Maggo pantho patho pajjo, añjasam vaṭumāyanaṃ;
Nāvā uttarasetu ca, kullo ca bhisī saṅgamo”ti. -

Bahūni nāmāni, svāyaṃ idha ayananāmena vutto. Tasmā ekāyananti ekamaggaṃ, na dvedhāpathabhūtanti attho. Atha vā ekena ayitabbanti ekāyanaṃ. Gaṇasaṅgaṇikaṃ pahāya vivekaṭṭhena pavivittena paṭipajjitabbanti attho. Ayanti vā etenāti ayano, saṃsārato nibbānaṃ gacchantīti attho. Ekassa vā sabbasattaseṭṭhassa bhagavato ayanoti ekāyano. Kiñcāpi hi tena aññepi ayanti, tathāpi bhagavatova so ayano, tena

uppāditattā. Yathāha - “so hi, brāhmaṇa, bhagavā anuppannassa maggassa uppādetā”tiādi. Ayatīti vā ayano, gacchati pavattatīti attho. Ekasmiṃ imasmiṃyeva dhammavinaye ayano, na aññatthāti ekāyano. Yathāha - “imasmiṃ kho, subhadda, dhammavinaye ariyo aṭṭhaṅgiko maggo upalabbhatī”ti. Api ca pubbabhāge nānāmukhabhāvanāya pavattopi aparabhāge ekaṃ nibbānameva ayati gacchatīti ekāyano, taṃ ekāyanaṃ.

Jātikhayantadassīti jātiyā khayasaṅkhāto anto jātikhayanto. Jātiyā accantakhayanto nibbānaṃ, taṃ passīti jātikhayantadassī. “Maggaṃ pajānāti hitānukampī”tipi pāṭho. Tassattho - vuttappakāraṃ ekāyanasaṅkhātamaṃ maggaṃ sayambhuññāna bhagavā pajānāti, jānanto ca tena tena hitena satte anukampatīti. Idāni tassa maggassa ekāyanabhāvaṃ, tīsupi kālesu ekantaniyyānatañca vibhāvetuṃ “etena maggena tariṃsu pubbe, tarissanti ye ca taranti ogha”nti āha. Tassattho - ye atītamaddhānaṃ kāmoghādicatubbidhaṃ oghaṃ tariṃsu, ye taṃ anāgatamaddhānaṃ tarissanti, etarahi ca taranti, te sabbe eteneva maggena, na aññenāti. Visuddhipekkhāti caturoghanittharaṇena accantavisuddhiṃ nibbānaṃ apekkhantā, parinibbāyitukāmāti attho.

Evaṃ duvidhampi sāsanaapaṭṭhānaṃ nānāsuttapadāni udāharantena vibhajitvā idāni saṃkilesabhāgiyādīhi saṃsanditvā dassetuṃ puna “lokiyaṃ sutta”ntiādi āraddhaṃ. Tattha dassanabhāgiyena ca bhāvanābhāgiyena cāti nibbedhabhāgiyena. Nibbedhabhāgiyameva hi dassanabhāgiyaṃ bhāvanābhāgiyanti dvidhā bhinditvā dassitaṃ. Lokiyañca lokuttarañcāti lokiyaṃ lokuttarañca suttaṃ, saṃkilesabhāgiyādīhi dassanabhāgiyādīhi cāti ubhayehi niddisatabbanti adhippāyo. Yasmiṃ suttetiādi niddisanākāradassanaṃ. Tattha saṃkilesabhāgiyanti saṃkilesakoṭṭhāsasahitaṃ, saṃkilesatthadīpananti attho. Esa nayo sesesupi.

Evaṃ lokiyaattikassa saṃkilesabhāgiyādīhi catūhi padehi saṃsandanaṃ dassetvā iminā nayena sesatikānaṃ sesapadānañca saṃsandanaṃ suviññeyyanti taṃ anuddharitvā saṃkilesabhāgiyādīnaṃ samatikkamanaṃ dassetuṃ “vāsanābhāgiyaṃ sutta”ntiādi vuttaṃ. Tattha yadipi saṃkilesabhāgiyaṃ suttaṃ, vāsanābhāgiyañca suttaṃ lokiyaṃ. Tathāpi lokuttarasuttāni viya lokiyaṃ suttaṃ vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ saṃkilesabhāgiyassa samatikkamāya hotīti imamatthaṃ dassetuṃ “vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ saṃkilesabhāgiyassa suttassa nigghātāyā”ti vuttaṃ. Tattha nigghātāyāti pahānāya. Suttasīsenā cettha suttattho gahitoti daṭṭhabbaṃ. Yasmā ca vodānadhammā viya saṃkilesadhammānaṃ dassanabhūmisamatikkamaneneva bhāvanābhūmi adhigantabbā, tasmā “bhāvanābhāgiyaṃ suttaṃ dassanabhāgiyassa suttassa paṇinissaggāyā”ti vuttaṃ. Yasmā pana asekkhadhammesu uppannesu maggabhāvanākiccaṃ nāma natthi. Jhānabhāvanāpi diṭṭhadhammasukhavihāratthā eva hoti, tasmā “asekkhabhāgiyaṃ suttaṃ bhāvanābhāgiyassa suttassa paṇinissaggāyā, asekkhabhāgiyaṃ suttaṃ diṭṭhadhammasukhavihārattha”nti ca vuttaṃ.

Idāni tikapadeheva saṃsanditvā dassetuṃ “lokuttara”ntiādi vuttaṃ. Ekabījīnātiādīsu yo sotāpanno hutvā ekameva attabhāvaṃ janetvā arahattaṃ pāpuṇāti, ayaṃ ekabījī nāma. Yathāha -

“Katamo ca puggalo ekabījī? Idhekacco puggalo tiṇṇaṃ saṃyojanānaṃ parikkhayā sotāpanno hoti avinipātadhammo niyato sambodhiparāyaṇo. So ekaṃyeva mānusakaṃ bhavaṃ nibbattetvā dukkhassantaṃ karoti. Ayaṃ

vuccati puggalo ekabījī”ti.

Yo pana dve vā tīṇi vā kulāni sandhāvitvā saṃsaritvā dukkhassantaṃ karoti, ayaṃ kolaṃkolo nāma. Yathāha -

“Katamo ca puggalo kolaṃkolo? Idhekacco puggalo tiṇṇaṃ...pe... parāyaṇo. So dve vā tīṇi vā kulāni sandhāvitvā saṃsaritvā dukkhassantaṃ karoti. Ayaṃ vuccati puggalo kolaṃkolo”ti.

Tattha kulānīti bhava. Dve vā tīṇi vāti idamettha desanāmettameva. Yāva chaṭṭhabhavā saṃsarantopi kolaṃkolo hoti eva.

Yo pana satta bhava saṃsaritvā dukkhassantaṃ karoti, ayaṃ sattakkhattuparamo nāma. Yathāha -

“Katamo ca puggalo sattakkhattuparamo? Idhekacco...pe... parāyaṇo. So sattakkhattuṃ deve ceva mānuse ca sandhāvitvā saṃsaritvā dukkhassantaṃ karoti. Ayaṃ vuccati puggalo sattakkhattuparamo”ti.

Ko pana tesāṃ etaṃ pabhedāṃ niyametīti? Keci tāva “pubbahetu niyametī”ti vadanti. Keci “paṭhamamaggo”, keci “upari tayo maggā”. Keci “tiṇṇaṃ maggānaṃ vipassanā”ti. Tattha pubbahetu niyametīti vāde paṭhamamaggassa upanissayo kato nāma hoti. Upari tayo maggā nirupanissayā uppannāti āpajjati. Paṭhamamaggo niyametīti vāde upari tiṇṇaṃ maggānaṃ niratthakatā āpajjati. Upari tayo maggā niyamentīti vāde “paṭhamamagge anuppanne eva upari tayo maggā uppannā”ti āpajjati. Vipassanā niyametīti vādo pana yujjati. Sace hi upari tiṇṇaṃ maggānaṃ vipassanā balavatī hoti, ekabījī nāma hoti. Tato mandatarā kolaṃkolo. Tato mandatarā sattakkhattuparamoti. Ettha ca yo manussesu eva sattakkhattuṃ saṃsaritvā arahattaṃ pāpuṇāti, yo ca devesuyeva sattakkhattuṃ saṃsaritvā arahattaṃ pāpuṇāti, ime na idhādhippetā. Yo pana kālena devesu, kālena manussesūti vomissakanayena saṃsaritvā arahattaṃ pāpuṇāti, so idhādhippeto. Tasmā “sattakkhattuparamo”ti idaṃ idhaṭṭhakavokiṇṇavaṭṭajjhāsayassa vasena veditabbaṃ. Vaṭṭajjhāsayo hi ādito paṭṭhāya cha devaloke sodhetvā akaniṭṭhe ṭhatvā parinibbāyissati.

Tattha yo saddhaṃ dhuraṃ katvā sotāpattimaggaṃ nibbatteti, so maggakkhaṇe saddhānusārī nāma hoti. Phalakkhaṇe pana saddhāvimutto nāma hutvā vuttanayena ekabījīādibhedo hoti. Yo pana paññaṃ dhuraṃ katvā sotāpattimaggaṃ nibbatteti, so maggakkhaṇe dhammānusārī nāma. Phalakkhaṇe pana diṭṭhippatto nāma hutvā ekabījīādibhedo hoti. Idañca aṭṭhannaṃ vimokkhānaṃ alābhino vasena vuttaṃ. Lābhī pana phalakkhaṇe kāyasakkhī nāma hoti. Tattha ye saddhāvimuttadiṭṭhippattakāyasakkhināmakā tayo sotāpannā, te ekabījīādīhi tīheva saṅgahetvā vuttaṃ - “pañcahi puggalehi niddisitaṃ ekabījīnā...pe... dhammānusārīnā”ti, evaṃ pañcahi.

Dvādasahi puggalehīti sakadāgāmimaggaṭṭho, sakadāgāmī, anāgāmimaggaṭṭho, abhedena anāgāmī, antarāparinibbāyīdayo pañca, saddhāvimuttadiṭṭhippattakāyasakkhino tayoti bhedenā aṭṭhāti, evaṃ dvādasahi. Tattha hi yo avihādīsu tattha tattha āyuvemajjhaṃ appatvā parinibbāyati, ayaṃ antarāparinibbāyī. Yo pana āyuvemajjhaṃ atikkamitvā arahattaṃ pāpuṇāti, ayaṃ upahaccaparinibbāyī. Tathā yo avihādīsu upapanno asaṅkhārena appayogena

arahattaṃ adhigacchati, ayaṃ asaṅkhāraparinibbāyī. Yo pana sasaṅkhārena sappayogena arahattaṃ adhigacchati, ayaṃ sasaṅkhāraparinibbāyī. Uddhaṃ uparūpari brahmaloke upapattisoto etassāti uddhaṃsoto. Paṭisandhivasena akaniṭṭhe gacchatīti akaniṭṭhagāmī.

Tattha atthi uddhaṃsoto akaniṭṭhagāmī atthi uddhaṃsoto na akaniṭṭhagāmī, atthi na uddhaṃsoto akaniṭṭhagāmī atthi na uddhaṃsoto na akaniṭṭhagāmīti. Tattha yo idha anāgāmiphalaṃ patvā avihādīsu nibbatto tattha yāvatāyukaṃ ṭhatvā uparūpari nibbattitvā akaniṭṭhaṃ pāpuṇāti, ayaṃ uddhaṃsoto akaniṭṭhagāmī nāma. Yo pana avihādīsu nibbatto tattheva aparinibbāyitvā akaniṭṭhampi appatvā uparūpari brahmaloke parinibbāyati, ayaṃ uddhaṃsoto na akaniṭṭhagāmī nāma. Yo ito cavitvā akaniṭṭheyeva nibbattati, ayaṃ na uddhaṃsoto akaniṭṭhagāmī nāma. Yo pana avihādīsu catūsu aññatarasmiṃ nibbattitvā tattheva parinibbāyati, ayaṃ na uddhaṃsoto na akaniṭṭhagāmī nāma. Saddhāvimuttādayo vuttavibhāgāyeva.

Navahi puggalehīti ettha aṭṭhannaṃ vimokkhānaṃ alābhī arahā paññāvimutto nāma. Tesāṃ pana lābhī vikkhambhanasamucchedavimokkhavasena ubhoḥi bhāgehi rūpakāyanāmakāyasaṅkhātato ubhato bhāgato vimuttattā ubhatobhāgavimutto nāma. Samasīsināti ettha tividho samasīsī - iriyāpathasamasīsī, rogasamasīsī, jīvitasamasīsīti.

Tatra yo ṭhānādīsu iriyāpathesu yeneva iriyāpathena samannāgato hutvā vipassanaṃ ārabhati, teneva iriyāpathena arahattaṃ patvā parinibbāyati, ayaṃ iriyāpathasamasīsī nāma. Yo pana ekaṃ rogaṃ patvā antoroge eva vipassanaṃ paṭṭhapetvā arahattaṃ patvā teneva rogena parinibbāyati, ayaṃ rogasamasīsī nāma. Palibodhasīsaṃ taṇhā, bandhanasīsaṃ māno, parāmāsasīsaṃ diṭṭhi, vikkhepasīsaṃ uddhaccaṃ, kilesasīsaṃ avijjā, adhimokkhasīsaṃ saddhā, paggahasīsaṃ vīriyaṃ, upaṭṭhānasīsaṃ sati, avikkhepasīsaṃ samādhi, dassanasīsaṃ paññā, pavattasīsaṃ jīvitindriyaṃ, gocarasīsaṃ vimokkho, saṅkhārasīsaṃ nirodhoti terasasu sīsesu kilesasīsaṃ avijjaṃ arahattamaggo pariyādiyati, pavattasīsaṃ jīvitindriyaṃ cuticittaṃ pariyādiyati. Tattha avijjāpariyādāyakaṃ cittaṃ jīvitindriyaṃ pariyādātuṃ na sakkoti. Jīvitindriyapariyādāyakaṃ avijjaṃ pariyādātuṃ na sakkoti. Aññaṃ avijjāpariyādāyakaṃ cittaṃ, aññaṃ jīvitindriyapariyādāyakaṃ. Yassa cetāṃ sīsadvayaṃ samaṃ pariyādānaṃ gacchati, so jīvitasamasīsī nāma.

Kathaṃ panidaṃ samaṃ hotīti? Vārasamatāya. Yasmiñhi vāre maggavutṭhānaṃ hoti, sotāpattimagge pañca paccavekkhaṇāni, sakadāgāmimagge pañca, anāgāmimagge pañca, arahattamagge cattārīti ekūnavīsatiṃ paccavekkhaṇāṇe patitṭhāya bhavaṅgaṃ otaritvā parinibbāyato imāya vārasamatāya idaṃ ubhayasīsapariyādānampi samaṃ hoti nāma. Tenāyaṃ puggalo “jīvitasamasīsī”ti vuccati, ayameva idhādhippeto. Evaṃ suññatavimuttādayo tayo saddhāvimutto paññāvimutto ubhatobhāgavimutto samasīsīti satta sāvakā arahanto, paccekabuddho, sammāsambuddhoti imehi navahi puggalehi asekkhabhāgiyaṃ suttaṃ niddisitaṃ.

Rāgacaritoti rāgasahitaṃ caritaṃ etassāti rāgacarito. Rāgena vā carito pavattito rāgacarito, rāgajjhāsaya rāgādhikoti attho. Esa nayo sesesupi. Rāgamukhe ṭhitoti rāgapariyutṭhāne ṭhito, pariyutṭhitarāgoti attho. Sesapadesupi eseva nayo.

Vāsanābhāgiyaṃ suttanti lokiyaṃ sattādhiṭṭhānaṃ vāsanābhāgiyaṃ suttaṃ. Lokiyaṃ sattādhiṭṭhānaṃ saṃkilesabhāgiyañhi suttaṃ rāgacaritehi puggalehi niddiṭṭhaṃ.

Tattha “lokiyaṃ, sattādhīṭṭhāna”nti padadvayaṃ anuvattamānaṃ katvā vuttaṃ “vāsanābhāgiya”nti. Sīlavanteḥīti sīlavantādīhi puggalehi. Pakatisīlantiādi yehi samannāgatā, te puggalā. Tesam dassanena puggalānaṃ upalakkhaṇaṃ. Atha vā dhammādhīṭṭhānaṃ pakatisīlādivasena, sattādhīṭṭhānaṃ pakatisīlavantādivasena veditabbanti imassa nayassa dassanatthaṃ “sīlavantehi niddisitabba”nti vatvā “pakatisīla”ntiādi vuttaṃ. Taṃ pakatisīlādīnaṃ pañcannaṃ eva gahaṇaṃ nidassanamattaṃ, pattidānaabbhanumodanadhammassavanadesanādiṭṭhijukammādīnampi cettha sambhavato. Tesampi vā ettheva saṅgahetvā dassanatthaṃ “pañcā”ti vuttaṃ.

Tattha pakatisīlanti sampattaviratisīlaṃ. Cittappasādoti kammaphalasaddhā ratanattayasaddhā ca. Ñāṇaṃ paññāya niddisitabbanti yasmiṃ sutte paññā āgatā, taṃ suttaṃ ñāṇanti niddisitabbaṃ. Na kevalaṃ paññāpariyāyeneva, atha kho paññindriyādipariyāyenapi yattha paññā āgatā, taṃ suttaṃ ñāṇanti niddisitabbanti dassetuṃ “paññindriyenā”tiādi vuttaṃ. Tassattho - heṭṭhā vutto eva. Yaṃ vā panātiādīsu yaṃ vā aññaṃ kiñci paññāya adhivacanaṃ. Sabbaṃ taṃ yattha katthaci sutte āgatam, taṃ suttaṃ ñāṇanti niddisitabbanti attho.

Ajjhattikabāhireḥīti yasmiṃ sutte ajjhakkāni āyatanāni, bāhirāni ca āyatanāni āgatāni, taṃ suttaṃ tehi āyatanehi ñāṇaṃ ñeyyanti niddisitabbaṃ. Paññāpi ārammaṇabhūtā ñeyyanti ñeyyato visuṃ katvā paññā vuttā. Tathā hi paññā ñāṇantarassa ārammaṇanti katthaci sutte ñeyyabhāvenapi vuccati. Yaṃ kiñci ārammaṇabhūtanti yaṃ kiñci ñāṇassa visayabhūtaṃ rūpādi. Ajjhakkāṃ vā bāhiraṃ vāti vā-saddena oḷārikādiṃ saṅgaṇhāti. Sabbaṃ taṃ saṅkhatena asaṅkhatena cāti sabbaṃ taṃ yathāsambhavaṃ saṅkhatabhāvena asaṅkhatabhāvena ca ñeyyanti niddisitabbaṃ. Ñeyyadhammavasena hi ñeyyasuttaṃ ñeyyanti vuccatīti.

Yaṃ vā pana kiñci bhagavā aññataravacanaṃ bhāsatīti lokiya lokuttarādisuttesu ekasmiṃ sutte dve. Tesu yaṃ vā pana kiñci aññataravacanaṃ ekasseva kathaṇaṃ bhāsati niddisati. Sabbaṃ taṃ yathāniddiṭṭhaṃ dhārayitabbanti taṃ yathā sabbaṃ suttaṃ lokiyaādīsu yadi aññataravasena, atha ubhayavasena yathā yathā niddiṭṭhaṃ, tathā tathā gahetabbaṃ, taṃ taṃ padhānabhāvena niddisitabbanti attho.

Kilesasahitaññeva kammaṃ vipākassa hetu, na itaranti vuttaṃ “duvidho hetu yañca kammaṃ ye ca kilesā”ti. Samudayo kilesāti ettha “samudayo”ti etena samudayapakkhiyā vuttā. “Kilesā”ti ca kilesavanto, saṃkiliṭṭhāti attho. Yaṃ dissatīti yaṃ yaṃ dissati. Tāsu tāsu bhūmīsūti puthujjanabhūmiādīsu. Kappiyānulomenāti kappiyena ca kappiyānulomena ca. Tattha kappiyaṃ pāliyaṃ sarūpato vuttaṃ, kappiyānulomaṃ mahāpadesavasena nayato dassitaṃ. Paṭikkhittakāraṇenāti yena kāraṇena bhagavatā yaṃ paṭikkhittaṃ, tena kāraṇena taṃ niddisitabbaṃ. Ekantena sarāgādisaṃvattanameva hi bhagavatā paṭikkhittaṃ, taṃ sarāgāya saṃvattanādikāraṇena niddisitabbaṃ. Dhammassāti asaṅkhatadhammassa. Ariyadhammānanti maggaphaladhammānaṃ. Sesam suviññeyyameva.

Ettha ca yathā saṃkilesabhāgiyādīnaṃ aññamaññaṃ saṃsaggato aneka vidho paṭṭhānabhedo icchito, evaṃ lokiya sattādhīṭṭhānādisaṃsaggatopi aneka vidho paṭṭhānabhedo sambhavati. Pāliyaṃ pana ubhayatthāpi ekadesadassanavasena āgatattā nayadassananti veditabbaṃ. Sakkā hi iminā nayena viññunā te niddhāretunti. Yathā ca saṃkilesabhāgiyādīnaṃ lokiyaādīnañca visuṃ visuṃ saṃsaggabhedavasena ayaṃ paṭṭhānabhedo aneka vidho labbhati, evaṃ

ubhayesampi saṃsaggavasena ayaṃ nayo yathārahaṃ labbhateva. Labbhati hi lokiyaṃ suttaṃ kiñci saṃkilesabhāgiyaṃ, kiñci vāsanābhāgiyaṃ. Tathā lokuttaraṃ suttaṃ kiñci nibbedhabhāgiyaṃ, kiñci asekkhabhāgiyanti. Sesesupi eseva nayo.

Evam soḷasavidhe paṭṭhāne aṭṭhavīsatividhaṃ paṭṭhānaṃ pakkhipitvā, aṭṭhavīsatividhe ca paṭṭhāne soḷasavidhaṃ pakkhipitvā yathārahaṃ dukatikādibhedena sambhavato paṭṭhānavibhāgo veditabbo, so ca kho tīsu piṭakesu labbhamānassa suttapadassa vasena. Yasmā pana tāni tāni suttapadāni udāharaṇavasena niddhāretvā imasmiṃ atthe vitthāriyamāne atipapañco hoti, atibhāriyā ca nettisaṃvaṇṇanā, sakkā ca iminā nayena viññunā ayamatto viññātum, tasmā na taṃ vitthārayimha. Teneva hi pāḷiyaṃ aññamaññaṃsaṃsaggavasena paṭṭhānavibhāgo ekadeseneva dassito, na nippadesatoti.

Sāsanapaṭṭhānavāraṇṇanā niṭṭhitā.

Nigamanakathā

Ettāvatā ca -

Hāre naye ca paṭṭhāne, suvisuddhavinicchayaṃ;
Vibhajanto navaṅgassa, sāsanassatthavaṇṇanaṃ.

Nettipakaraṇaṃ dhīro, gambhīraṃ nipuṇaṅca yaṃ;
Adesayi mahāthero, mahākaccāyano vasī.

Saddhammāvataratṭhāne, paṭṭane nāgasavhaye;
Dhammāsokamahārāja-vihāre vasatā mayā.

Ciraṭṭhitatthaṃ yā tassa, āraddhā atthavaṇṇanā;
Udāharaṇasuttānaṃ, lakkhaṇānaṅca sabbaso.

Atthaṃ pakāsayantī sā, anākulavinicchayā;
Samattā sattavīsāya, pāḷiyā bhāṇavārato.

Iti taṃ saṅkharontena, yaṃ taṃ adhigataṃ mayā;
Puññaṃ tassānubhāvena, lokanāthassa sāsanaṃ.

Ogāhetvā visuddhāya, sīlādipaṭipattiyā;
Sabbepi dehino hontu, vimuttirasabhāgino.

Ciraṃ tiṭṭhatu lokasmiṃ, sammāsambuddhasāsaṇaṃ;
Tasmiṃ sagāravā niccaṃ, hontu sabbepi pāṇino.

Sammā vassatu kālena, devopi jagatīpati;
Saddhammanirato lokaṃ, dhammeneva pasāsatūti.

Iti badaratitthavihāravāsīnā ācariyadhammapālena katā

Nettipakaraṇassa atthasaṃvaṇṇanā samattāti.

Nettipakaraṇa-aṭṭhakathā niṭṭhitā.

ΠΑΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΑΥΤΗ ΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Η παρούσα μετάφραση αποτελεί μέρος του PaliVerse Project, της πρώτης πλήρους και ενιαίας αγγλικής μετάφρασης του Κανόνα Πάλι, μαζί με τα Σχόλια (Aṭṭhakathā) και τα Υποσχόλια (Ṭīkā) και συνοδεύεται από διαδραστικά εργαλεία μελέτης. Το PaliVerse είναι ένα έργο σε εξέλιξη. Οι μεταφράσεις που δημιουργούνται με τεχνητή νοημοσύνη βελτιώνονται συνεχώς μέσω αναθεωρήσεων και σχολίων από ειδικούς. Το παρόν κείμενο αποτελεί την πιο πρόσφατη μετάφραση κατά την ημερομηνία λήψης.

Ημερομηνία δημιουργίας PDF: 14 Σεπτεμβρίου 2026

ΠΩΣ ΝΑ ΠΑΡΑΘΕΣΕΤΕ ΤΗΝ ΠΗΓΗ

PaliVerse (2026). Σχόλια. Ο Κανόνας των Ομιλιών - Σχόλια. 5. Η συλλογή των μικρών κειμένων. 19. Σχόλια για τον οδηγό. Σχόλια για το θεμέλιο της διδασκαλίας έχει ανακτηθεί από το paliverse.org

© 2026 The PaliVerse Project · Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος
Κέντρο Μελέτης και Πρακτικής Βουδισμού Τεραβάδα
Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία εγγεγραμμένη στην Ελλάδα
Το παρόν PDF μπορεί να διανέμεται ελεύθερα για σκοπούς μελέτης και πρακτικής.

PaliVerse.org